

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

Тошкент
Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1986

БАЛОГАРДОН

Айтувчи: Фозил Йўлдош ўғли.
Ёзиб олувчи: Буюк Қаримов.
Нашрга тайёрловчилари

Буюк Қаримов ва Тиловқул Ашуров.

Ҳасанхон Арзирум мамлакатидан Даллийни Чамбилга олиб келиб қўйди. Бир ойча боши бўш туриб қолди. Ҳасанхон меҳнат қилиб, Доғистон тоғида қанча уруш бўлиб, Даллининг устида қонлар тўкилиб, жафо тортиб олиб келган Даллини Гўрўғли тўй-томоша қилиб Ҳасанхонга бермади.

Даллийим баркамол, етилган қиз: кўрган одамга гул юзли, ширин сўзли, оқдан келган, кўрганнинг ақлини олган, ҳар ким кўрса «менинг ёрим бўлсин» деб юрган, бир ойгачайин боши бўш туриб қолган қиз эди.

Ундан кейин Гўрўғлининг хотинлари Юнус, Мисқол пари ҳар замон, вақтини овлоқ топса, яширинча маслаҳатда бўлди:

— Ҳасан Даллини олиб келди, Гўрўғлининг кўнглига бир гап келди, билмайман устимизга ўзи олмоқчи бўлдимми? Ҳар мамлакатдан баҳодир беклар шундай қизларни олиб келар эди. Олиб келгандан тўй-томоша қилиб ўзига берарди. Мана, Даллини Ҳасан олиб келди, ҳаддилик габа қиз экан, энди бизга айтмайди, устимизга олмоқчи бўлди, қандай бўлса Даллини яхши кўриб қолди. Лекин бизлардан фарзанд бўлмади. Устимизга Даллини олса, мундан бирор фарзанд кўрса, бизлар Чамбилда ташланди хотин бўлиб қоламиз. «Эсинг бориди этагингни ёп» деган гап бор. Шу Даллини олганини кўрмай, боғи Эрам юртимизга кетсак қандай бўлди?— деди Юнус пари.

Шунда Мисқол пари айтди:— Гўрўғлининг зўр деб

таърифи кетган, зарбаси тошдан ўтган, Гўрўғли келаётибди деса душманлар қанча қамал топган, балки бешикдаги йиғлаган боласини «Гўрўғли келаётибди» деб юпатган, ушлаганни беркитган, қараганни қўрқитган, донғи Доғистон кетган. Ҳали булар майхонада суҳбат қуриб ўтирибди. Бу суҳбатлар эртагача тарқамайди. Агар кетадиган бўлсак, эрталабгача биз неча белдан ошармиз. Эрам чорбоғининг йўлига тушармиз.

Унда бирови туриб айтди:— Эрта-мертан келиб ўрдани кўрар, йўқ эканимизни билар, Фиротнинг белига минар, осмонга учсанг оёғингдан, ерга кирсанг қулоғингдан тортар, қайда борсанг қувиб етар, баданингни бўздай йиртар, ҳайдаб келиб, бошингни кесиб дорга тортар. Агар Фирот ўзида бўлса ундан жон қутулмас. Агар мақсад кетмоқ бўлса, ҳамма беҳабар қолсин, файзи саҳар вақти бўлибди, Фиротнинг табласига бораёйик Гаждумхон деган сайиси бор, шайтондай бир озғириб кўрайик, сени сулув қизларга уйлантирамиз деб ваъда бераёйик. Эркак эмасми, қизларни эшитган сўнг қизиқиб қолар, нима бўлса боғи Эрамга Фиротни миниб бормоқчи бўлар, олмаса ҳам олгандай бўлиб қолар.

Бул сўзларни айтиб, иккови маслаҳатни бир ерга қўйиб, файзи саҳар вақтида туриб таблага қараб жўнади. Шу вақтда Гаждумхон бир неча машъаллар ёқиб қўйиб, Фиротнинг ост-устини тозалаб, шипириб-сидириб ётиб эди. Юнус, Мисқол парилар шиқирлаб кириб борди. Гаждумхон ақли шошиб, ақли ҳушидан адашиб, қўл қовуштириб таъзим қилди. Оға Юнус пари айтди:— Э, Гаждумхон, биздан сенинг ақлинг шошмасин, биз бир нарсани ўйлаб келдик, келишимиздан ҳамма беҳабар қолди, ўйлаган ўйимиз шу бўлди,— деб Оға Юнус Гаждумхонга ўз ўйини билдириб турган экан:

Сен эшитгин Оға Юнус сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Кўп егансан Гўрўғлининг тузини,
Обберай Эрамнинг яхши қизини.

Қулоқ солгин паризоднинг тилига,
Файзи саҳар мингин Фирнинг белига!
Бизман бирга юргин Эрам элига.

Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Хаёлингга бошқа гапни олмагин,
Файзи саҳар мингин отнинг белига.

Қизларнинг ичида менман ўдага,
Кийганим ипақдир, олтиндан ёқа,
Сени кўрса, қизлар бўлар садага,
Файзи саҳар мингин отнинг белига!

Эрам боққа сени бошлаб борамиз,
Сени, бидгин, юрт эгаси қиламиз,
Сен кимни хоҳласанг, олиб берамиз,
Файзи саҳар мингин отнинг белига!

Бу сўзларни айтар мендай гажакдор,
Сен бўласан Гўрўғлига хизматкор,
Ер шипириб бунда турмоқ на даркор,
Эрамда йўлингга қизлар интизор,
Унда бордир мунаққашли манзиллар,
Файзи саҳар мингин Фирнинг белига!
Бизнинг билан юргин Эрам элига.

Саф-саф юрган паризодни кўрасан,
Мингни кўриб, бирин сайлаб оласан,
Шундай қизлар билан ўйнаб-куласан,
Агар ёқса, Фиркўк отни минасан.

Эрам боққа бирга бошлаб борайин,
Сен кимни хоҳласанг, олиб берайин,
Неча қизлар хизматкоринг қилайин.
Сабил қилгин бунда Чамбил юртини,
Орқа ташлаб кетгин мамлакатини,
Саҳар вақти мингин хоннинг отини,
Мен бўламан Гўрўғлининг хотини,
Олгин қулоғинга насиҳатини.

Бу сўзни Оға Юнусдан эшитиб, вақти хуш бўлиб:
«Мен отбоқар эдим, менинг боққан отимни баҳодирлар
миниб, ҳар мамлакатга бориб, яхши қизларни олиб
келадилар, мен от боқиб, ҳузурини улар кўрадилар.
Менга ҳам шу Фиротингни берсанг, мен ҳам Фиротнинг
белига бир минсам, олмос-пўлатни белимга бойлаб, ҳеч
бўлмаса чет ёқадан бориб, ўзимга яраша бир қизни
миндириб олиб келиб, мен ҳам Чамбилда рўзгордор
бўлиб, ватан қурсам, деб Гўрўғлига айтолмас эдим.
Ана, худо бераман деса ҳар ерда бераверадикан. Эрам
боғи ундай-бундай деб эшитар эдик. Узоқ йўл яқин
бўлиб, Эрам боғининг ихтиёри ўзимизда қолиб, энди
боғи Эрам борсак, бувишимнинг айтувига қараганда

боғи Эрамда эркак камчилга ўхшайди, кўп қизларнинг ихтиёри ўзимизда қолар экан, яхшисини оламиз экан, ёмонига жавоб берамиз экан»,— деб кўнглига маъқул қилиб, Оға Юнусга қараб, икки оғиз сўз сўзлаб турибди:

Мен йиғлайман ўз ҳолима дод-дод,
То ўлганча бир облони қилиб ёд,
Хаста кўнглим бўлиб қолди мунда шод,
Кўп қизлани хабар берди паризод.

Кумушдандир қарчиғайнинг чегаси,
Олтиндандир кировканинг ёқаси,
Бўлаёздим Эрам боғнинг эгаси,
Унда юрган кўп қизларнинг тўраси.

Кетайин, Чамбилда нима қилайин,
Бошлагин бувушим, Эрам борайин,
Ажойибот-ғаройиботни кўриб,
Эрам боғда ўйнаб даврон сурайин.

Эрам боғда қизлар бўлса сирдошим,
Паризодлар бўлса юрар йўлдошим,
Чамбилда тан бўлган бу азиз бошим,
Қурисин, Чамбилда менга нима бор,
Эгарлаб бер менга Фиркўкдай тулпор,
Энди менинг бошлаб бормоғим даркор.

Боғбон бўлсам қизил гулни терайин,
Бошланг энди боғи Эрам борайин,
Қурисин, бу Чамбилда нима қилайин,
Келган бу давронни бирга сурайин,
Борсам париларман ўйнаб-кулайин.

Бувишим, эгарлаб Фиротни бергин,
Отлантир, менинг ҳам савлатим кўргин,
Ғайратим кам эмас, бувушим, билгин,
Ўз қўлингман отни эгарлаб бергин,
Мен борайин энди Эрам юртига.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Булултар маст бўлса чалқийди кўллар,
Ўз қўлингман эгарлаб бер, парилар.

Қулоқ солинг Гаждумхоннинг тилига,
Олмос-пўлат бойлаб кўргин белига,
Мен ҳам энди баҳодирдан кам эмас,
Назар солинг Гаждумхоннинг ҳолига,
Бувушим, эгарлаб миндир Ғиротди.

Кўп қилдик таблада биз маслаҳатди,
Тонг вақти жуда ҳам яқин етди,
Энди сўйлаб тура бермоқ уятди (р)
Бувушим, эгарлаб миндир Ғиротди.

Ундан кейин кўрсат Эрамдай юртди,
Эрам боғда кўрайин паризотди,
Париларман бориб қурай суҳбатди,
Худо лойиқ кўрди мундай давлатди.
Тонгнинг ўзи намоз вақтга келибди,
Тонг отмай юрмоққа жуда толибди (р).
Бувушим, эгарлаб миндир Ғиротди.

Гаждумхондан бу сўзларни эшитиб, Оға Юнус паризод айтди:

— Хўп турмайик, Гаждумхоннинг айтгани рост, майхонада қанча амалдор, жигадор, туғдор, сардор, беклар ўтирибди. Бир одам билса, агар Гўрўғлига хабар берса, келиб бу туришимизни кўрса, «сайис билан нима маслаҳат қилиб турувдинг?» деса, сўнгра ишимиз қийинга тушиб қолади. Гаплашиб турмоғимиз айб иш. Кўрса Гўрўғлининг аччиғи келар, жавоб бермоғимиз қийин, мушкул бўлар. Ундан кўра Гаждумхоннинг гапи маъкул. Отни эгарлаб, миндириб жўнатмоқнинг пайида бўлайик,— деб отнинг қошига бориб, Мисқол пари отнинг жиловидан ушлаб, Оға Юнус пари яланғочлаб ташлаб, қашлаб, энди Ғиротни эгарлаб турган пайти экан:

Оша элга ошган тортар хўрликни,
Эр йигит урушда қилар зўрликни,
Оға Юнус солди отнинг белига
Кимхоби майиндан бўлган терликни.

Мард бўлганлар қарар экан дурбини,
Усталар ишлатар пўлат қирғини,
Оға Юнус солди отнинг белига
Зарлигу зарбобдан бўлган чиргини.

Чиргини устидан қўйди белликни,
Боз устидан ташлаб жаҳалдирикни,
Мард йигитлар элдан олар хабарни,
Муллалар ўқиган зеру забарни,
Эрам боғдан берди бунда хабарни,
Оға Юнус солди отнинг белига,
Қоши олтин, олқар мугиз эгарни.

Эл кўчириб Олатовдан оширди,
Сирин айтмай душманлардан яширди,
Иккови ҳам тилладанди узанги,
Ярқиллатиб икки ёққа туширди.
Қишман ёз ўртаси уч ой саврди (р).
Ёмон одам доим қилар ғовурди,
Оға Юнус солди отнинг устига
Чочоғи зумраддан заррин давурди.

От остидан кўриб Гаждум қувонди,
Шундай қилиб Фиркўк отни безади.
Гана-гана бандаларинг жоҳилди (р).

Оға Юнус тортди отнинг белидан
Сирти ипак, ичи майин айилди.

Ҳеч камлиги йўқдир йўрға юришдан,
Қамчи урса ўтар осмонда қушдан,
Оға Юнус тортди отнинг белидан,
Ўн саккиз қуббали чигатой пуштан,
Сағрисига ташлаб карки қуюшқон,
Ҳар қуббаси келган катта таркашдан.

Абзалининг бари ола қайишдан,
От абзалин кўриб Гаждум қувонди,
Оға Юнус солди отнинг бошига,
Тилладан ишланган олтин юганди.

Шундай қилиб Фиркўк отни безади,
Душман кўрса жигар-бағрин эзади,
Қанотли қушлардан ўзи ўзади,
Кўрганда душманнинг бошин узади.

Неча вақт таблада боқувлик турган,
Гаждумхондай сайис парвариш қилган,
Қилиқ соп юз турли ўйнайди ҳайвон,
Фиркўк отни минсам дейди Гаждумхон.

Оға Юнус паризод, шундай қилиб, Ғиротни абзал-лаб-чоқлаб бўлиб, кўнглида айтди: «Бу илгари йўл кўрмаган, бир урушли жойда бўлмаган, бировнинг отини боқиб юрган одам; бунга яхши сарпо кийгизиб, олмос пўлат бойлатиб жўнатмайик, ўз кийимида кетсин. Лекин буни эргароқ жўнатайик»,— деб жудди файзи саҳар вақтида Ғаждумхонни Ғиротнинг белига миндириб, Оға Юнус:

— Ғаждумхон, кўнглингни хушла, эгарнинг қошидан икки қўллаб ушла, қамчи урма, буни лайли Ғирот дейди, бўлакдай кўрма, мабодо бўлак отга ўхшатиб дўқлаб турма! Чамбилдан қирқ кунлик йўл келади, Бало тоғи деган бир тоғ бор. Бу Ғирот сени қирқ йиллик йўлга, тонг отмай шу Бало тоғининг белига етказди. Биз каптар кийимини кийиб, орқангдан учиб бориб, сенга етамиз. Сўнг, сени боғи Эрамга бошлаб олиб кетамиз,— деди. Ғиротни Чамбил қалъасидан иргитиб, йўлга солиб юборди.

Ўзлари ўрдага қайтиб келдилар. Жўнашнинг ҳаракатини қилиб, булар каптар кийимини кийишиб, исмиёд дуо ўқиб, фалакка парвоз қилиб кўтарилдилар. Яна қайтиб Оға Юнус Чамбил деворининг кунграсига қўнди. Шунда Мисқол пари:

— Сен фалакка кўтарилиб, тагин ишингни кейин ташлаб, нега девор кунграсига қўндинг — деди. Шунда Оға Юнус пари:

— Гуржистон мамлакатидан ўғил қиламиз деб Гўрўғли Авазни олиб келган вақтида мен Авазни ўғлим деб, ёқамдан солдим, этагимдан сувориб олдим, туғмаган бўлсам ҳам туққандай унга меҳримни қўйиб қолдим. Шундай яхши кўрган ўғлим — Авазимни бир кўрмай кетиб бораётирман. Авазни кўрмакка кашал бўлиб, бурилиб қўндим,— деди.

Худди шу вақтда Гўрўғли қирқ йигити билан, Ҳасан, Аваз ўғиллари билан суҳбат қилиб ўтириб эди. Аваз ташқарига чиқиб қолди. Оға Юнус Авазни кўриб, бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Оҳ урганда кўздан оққан ёш энди,
Эсон бўлса, нелар кўраф бош энди,
Бизлар кетдик боғи Эрам юртига,
То кўргунча, Аваз болам, хуш энди.

Ярашиққа зар кокилни ўрармиз,
Эрам боғда тоза гуллар терармиз,

Тонгла маҳшар — қиёматда кўрармиз,
То кўргунча, Аваз болам, хуш энди.

Сени кўриб кўздан ёшим тизилди,
Уйлаб турсам, жигар-бағрим эзилди,
Чамбилнинг юртидан ризқим узилди,
То кўргунча, Аваз болам, хуш энди.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси,
Ботирни ингратган найза яраси,
Сенсан, болам, кенг Чамбилнинг тўраси,
То кўргунча, Аваз болам, хуш энди.

Энам деб йиғлама, интиқ бўлмагин,
Зинҳор сен ахтариб бизни-бормагин.
Агар борсанг, билгин, нобуд бўласан,
Беҳуда сен ғарибликда ўласан.

Тақдир қилса қиёматда кўрасан,
Бўтам, Аваз, борма Эрам шаҳрига,
Болам, ҳазил билма айтган сўзимни,
Энанг бўлиб сенга раҳм қилмайман,
Излаб борсанг ўлдирарман ўзингни.

Майдонли кун сотар эдинг ширин жон,
Олмосингдан мудом қуйдинг қирмиз қон,
Зарбингдан титраган Балху Бадахшон, —
Эрам боғ деб излаб борма, Авазжон.

Излаб борсанг эшитмайман сўзингни,
Борсанг мен ўярман нарғиз кўзингни,
Насиҳатим шулдир сенга Авазжон,
Паризодман, сенга раҳм қилмайман.
Бошимиздан кетсин қайғули туман,
То кўргунча омонда бўл, Авазжон.

Бу сўзни Оға Юнус пари айтди, Авазжон тери қотди, қулоғи чиппа битди, нима деганига тушунмай, қайтиб майхонага кириб кетди. Парилар парвоз қилиб, Чамбилдан жўнаб, Гаждумхоннинг кетидан етди. Гаждумхон калласи ғувлаб қаёққа юрарини билмай бораётир эди. «Мана биз келдик», деб паризодлар отнинг жиловига ўтди, «ўзимиз бошлаб кетамиз» деб, булар боғи Эрам тарафига қараб йўл тортди.

Аваз майхонада ўтириб, ҳуши ўзига келди, ўйлади:

«Боя далага чиққанимда қулоғимга бир товуш келгандай бўлиб эди, нима воқеа эканини билмадим, лекин энамнинг товушига ўхшар эди. Шундан бир хабар олайин», — деб ўрнидан туриб жўнади. Ташқарига чиқиб қараса, тонг ёришиб қолибди. «Ҳеч гап йўқ, ҳамма ер сина-соп¹ бўлиб ётибди. Аста-аста ўрдага келди. Келиб Ога Юнуснинг ўрдасига кирди. «Бунда энам йўқ-ку, балки булар биргамикин?»— деб, Мисқол парининг ўрдасига борди. Келса, Мисқол парининг ҳам ўрдасида ҳеч ким йўқ. Ундан чиқиб, Фиротнинг табласига борди. Фирот билан Гаждумхон ҳам йўқ. Буларнинг йўқлигини билиб, бўғини бўшаб: «Бу қандай аломат?»— деб юраги титраб, ташқарига чиқди. Ташқарига чиқиб, ҳар тарафга назар солиб, булардан дарак-нишон билмади. Шу вақтда кун сарғайиб чиқиб келаётиб эди. Сўнгра Авазхон қайтиб, қўлига дурбинни олиб, дурбин билан тўрт тарафга назар солиб, буларни кўрмай, Бало тоғига қаради. Қараса, Бало тоғининг бегида Гаждумхон от устида, икки пари жиловиди гоҳ кўринар, гоҳ кўринмас бўлиб, билдираб, ошиб кетиб бораётир. Буларнинг кетиб бораётганини кўриб: «Гап бошқа бўлган экан, энамларнинг иши бузуқ келган экан, отамдан бирор кўтоҳлик² ўтган экан, Фирот кетибди қўлдан, отамнинг давлати қайтган экан. Уларнинг кетига тушиб, бу ердаги отларни миниб чопган билан Фиротга етиб бўлмас, бу осонлик билан қўлга келмас»,— деб майхонага қараб қайтди. Майхонага кириб, отасига шундай деди:

Ота, эшит менинг айтган сўзимни,
 Ота, хафа қилдинг мендай кўзингни,
 Бир ишдан беҳабар қолган ўзингни (р).
 Армон билан Фиротингдан айрилдинг.

Ўйласанг вайрондир Чамбилдай мулкинги,
 Эрам боққа ўлжа бўлди Фиротинг.
 Ғамли қулга эгам бўлсин меҳрибон,
 Фиротинг устида минган Гаждумхон,
 Отинг кетди, билгин, Эрам боғига,
 Армон билан тулпорингдан айрилдинг.

Сабил қилиб бунда Чамбил шахрингни,
 Энам опти Фирқўкдай тулпорингни,

¹ Сина - соп — тинч, осойишта.

² Кўтоҳлик — камчилик.

Қўролмайсан Юнус, Мисқол ёрингни,
Ҳам отингдан, ҳам ёрингдан айрилдинг.

Шундай бўлиб қайтди сенинг давлатинг,
Охир бўлди бунда қурган суҳбатинг,
Ота, кўриб хафа бўлди фарзандинг,
Ҳам отингдан, ҳам ёрингдан айрилдинг.

Бу сўзларни тимсол айтар Авазхон,
Оҳ тортсам қуриydi танимда дармон,
Энди ўтди Чамбилда сурган даврон,
Тура келиб ўзинг қара, меҳрибон.

Отажон, эшитгин айтган додимни,
Чўлистон қилмагин бунда юртингни,
Энам душман, қўлдан бердинг отингни,
Хафа қилдинг Аваздай валламатингни,

Олтин пиёлада шароб ичгансан,
Инъом бериб танга-тилла сочгансан,
Эрам боғдан пари олиб учгансан,
Ёрим деб кокилин силаб юргансан.

Сенинг билан бўлди хотининг тараф,
Кўргин ота, Бадбахт тоғига қараб.
Гап эшит, отажон, менинг тилимдан,
Номард сайис туз еб ўсган қўлингдан,
Хотин иғвосига у ҳам ияриб,
Сени айирганди лайли Ғирингдан,
Қани шунда бўлса бермасдим омон,
У қачон қўлимга тушар Ғаждумхон!

Бу сўзни Аваздан билиб амалдор,
Чачрашиб тура келди бу беклар,
Барининг каттаси Ғўрўғли номдор,
Ташқарига ёвлик чиқди амалдор.

Ғўрўғли бу сўзни эшитиб, ўйласа, тушига кирмайдиган
гап. Ҳар қайсиси чопқиллаб, ўнг-сўлдан хабар олиб,
Ғўрўғли дар ҳайрон бўлиб, дурбини билан қараб, Юнус,
Мисқол ёрини, отини Бадбахт тоғининг белида кўриб,
ҳуши ўзидан кетиб, хаёли қочиб, яна ўзини тўхтатиб,
бекларга қараб, бу сўзни айтиб турган экан:

Тайрилди бошимдан тожу давлатим,
Энди ҳаддан кўпдир кўрган меҳнатим,

Кетмоң олиб гулхонани қулатинг.
Энди соп бўлганди тожу давлатим,
Эрам боққа кетди менинг Фиротим.

Соп қилдим Чамбилда ўтиришимни,
Эр йигитлар, кесинг тандан бошимни,
Учирдим бошимдан давлат қушимни,
Қўлимдан олдирдим тул бувишимни.

Қочган билан энди, қайда эл энди,
Бул оқибат кўрган куним шул энди,
Бошим кесгин, ўлдир мендай хонингни,
Эр йигитлар, айтган сўзим бил энди.

Дардли қул, дардимни кимга ёрайин,
Бош шикаста бўлдим қайга борайин,
Энди кенг Чамбилда тирик юрганча,
Ўзим бориб қора гўрга кирайин.

Кўнглимдаги ҳеч мақсадим бўлмади,
Кенг Чамбилда юргилигим қолмади,
Муродим-мақсадим бунда бўлмади,
Кесгин, беклар, тандан энди бошимди.

Фирот билан ёрни қўлимдан бериб,
Яна кенг Чамбилда тириклай юриб,
Одамман деб жабру жафолар кўриб,
Неча кун давронни ёр билан суриб,

Қолдим мен ҳам ерга бағримни бериб,
Фиротнинг тизгинин ёрнинг қўлинда кўриб,
Кел, жаллодлар, қўлингга ханжаринг олиб,
Бошимни кес энди, ханжарни солиб.

Гўрўғли бу сўзларни айтиб, ҳеч кимга қарамай,
Чамбилда Таваккал ғори деган ғор бор, шу ғорга ки-
риб, оқ тортиб ётиб олди.

Илгари бу ер чангиган бел¹ эди. Буни «Чортоқли
Чамбил» дер эди. Гўрўғли янги чиққан вақтида, икки
хоннинг чегараси эди. Чортоқли Чамбил дегани —
Гўрўғли тўрт айри кўмиб, устига гилам ёпиб, чортоқ
қилиб соясида турарди. Шунда ўтган савдогарларнинг
молини қайтариб бож қиларди. Божини олганига ин-

¹ Бел — дара.

дамаса жўнаб кета берар эди. «Сенинг нима амалинг бор?»— деб жанжал қилса, молининг барини тортиб олар эди. Шундай одамлар йиғлаб подшоларига борса, у чегарадан одам келса, бу чегарага ўтиб турар эди. Шу қилган ишига халойиқ ўғирлик деб гапирар эди... Ҳар мамлакатдан одамлар келиб, қўшилиб кўпайиб кетган эди. Юнус, Мисқолни олгандан кейин Кўкгумбаз деган ердан юз тўқсон девни ҳайдаб келиб, Чамбил қалъасини солдирган эди. Ундан кейин теварагига халқ ўрнаб, кўпайиб, Чортоқли Чамбил обод бўлган эди.

Гўрўғли Таваккал ғорига киргандан кейин ҳар мамлакатдан келган беклар йиғилиб, бешта-ўнта бўлиб маслаҳат қила берди. «Тузамоқ ягона-ягона одамнинг қўлидан келади, бузмоқ ҳар қандай одамнинг қўлидан келади». Маслаҳат шундай бўлди: «Гўрўғлининг ҳар тарафда душмани кўп. Агар Ғиротнинг Чамбилдан кетганини билса, ҳар тарафдан тортиб келади. Чамбилнинг атрофини душман олади. Бева-бечора оёқости бўлади. Бу ерда юрган одам тайин ўлади. Шу вақтдан фойдаланиб кўчиб кетган одам ишни қилади»,— деб кўчиб кетаётганлар ҳам бор.

Бу одамларнинг маслаҳатини эшитиб Аваз: «Бу одамлар кетиб бораётир, қабоҳат босиб, кўбиз-мавизда, мен ҳам Гуржистон юртимга кетаверсаммикин»— деб, вақти замонда яна ўйлаб: қўлида парвариш топиб, от миндириб, тўн кийгизиб юрган эди. Шундай кунда, менинг ҳам юртим бор деб кетсам бу ҳеч одамгарчиликдан бўлмас. Қандай бўлса Таваккал ғорига бора-йин. Хўп ўйлаб кўрайин, отамга йўлиқиб, отамнинг розилигини сўрайин, агар жавоб берса, нима бўлса бўлайин, Ғирнинг кетидан бора-йин»,— деб, бу сўзни ўйлаб, Таваккал ғорига келди. Таваккал ғорида отасини кўрди. Нам ерга бағрини бериб ётибди. Отасини кўриб Аваз бир сўз айтиб турибди:

Ота, эшит менинг айтган нолишимни,
Ёлвориб худойга солдим ишимни.
Оч кўзингни, кўтар ота, бошингни.

Ота сенга тимсол айтай бир алвон:
Неча вақт Чамбилда сурганмиз даврон,
Ҳолинг сўраб сенга келди Авазжон,
Қулоқ сол, хон ота, ўғлининг тилига,
Неча вақт бег бўлдинг Чамбил элига,
Бошимни сарф қилдим Эрам йўлига,
Эрам боққа талаб қилдим, отажон.

Пўлат найза қоп тубида ётарми,
Темир найза эговласанг ўтарми,
Номард сайис иш кўрсатиб кетарми,
Ота, талаб қилдим Эрам юртига,
Ота, эшит менинг айтган ноламни,
Йўлдан урма Авазхондай болангни,
Излаб борай Эрам боққа энамни,
Сенга маълум қилдим, ота сўзимни.

Шундай хизмат мудом бизга лозимди (р),
Ота, бориб келай Эрам юртига,
Гар агар келтирсам Гиркўк отингди (ни),
Обод қилсам яна Чамбил юртингди (ни),
Обкеб берсам, икки паризодингди (ни),
Ота, борар бўлдим Эрам юртига,
Шу хизматга юбор Аваз қўзингди (ни).

Бизларни босибди Чамбилда ғафлат,
Ҳар дурунг-ку беклар қилди маслаҳат,
Бизнинг билан иши бўлмай жамоат,
Энди, ота, ўзинг бергин маслаҳат.
Ота, талаб қилдим Эрам юртига.

Бу сўзни Аваздан эшитиб, Гўрўғли ўрнидан туриб,
Авазга қараб:— Аваз ўғлим, сен менинг жону дилим,
кўрар кўзим, сўзлар сўзим, Эрамга талаб қилма,— деб
бир сўз айтиб турибди:

Бир неча номардга кўнгил бермагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Кўп яша Авазхон, зинҳор ўлмагин,
Кўнглингга сен Эрам боғни олмагин,
Қурисин, Эрамга талаб қилмагин.

Сенсан кенг Чамбилда хоннинг боласи,
Олис йўлдир Эрам боғнинг ораси,
Қадимгидай сенда Фирот бўлмаса,
Минганман бу отлар ҳожат бермаса,
Жоним болам, кўнгилдаги бўлмаса,
Қурисин, Эрамга талаб қилмагин.

Қурисин, Эрамда нима қиласан,
Еби миниб, болам, қайда борасан
Болам, юртда югрук илди ~~дизлар~~
Сен агар йўлиқсанг нобуд ~~бўласан~~
Ғариби гўристон бўлиб қоласан.

Қадимгидай йўқдир сенинг Ғиротинг,
Ҳеч мазгилга етолмайсан, фарзандим,
Бу отлардан минсанг бўлмас қувватинг,
Эрам боғ деб, болам, талаб қилмагин.

Йўлингдан чиқади ул неча душман,
Наф топмай сўнгра қилма пушаймон,
Бу хизматга бел бойлама, Авазжон.

Неча вақт бег бўлиб давронни сурдим,
Отимни, ёримни қўлимдан бердим,
Оҳ тортиб Таваққал ғоринда қолдим,
Эрам йўлларини кўп юриб кўрдим,
Неча душманларнинг додини бердим.

Душман билар хон отангинг ишини,
Лак-лаклаб қайтардим қанча кишини,
Шунча ҳам ғайратим бордир, Авазжон,
Бу хизматга бел бойлама, Авазжон.

Қулоқ солгин, қўзим, менинг тилима,
Душман қирқиб чиқолмаган йўлима,
Тулки шақал кулар менинг ҳолима,
Бормагин Эрамга, юргин Чамбил юртинга.
Не қиласан кетган отларни излаб,

Сувсиз чўлда қолма бўтадай бўзлаб,
Бундай ғамлар жигар-бағримни тузлаб,
Бормагин Эрамга отингни излаб,
Ғиротсиз ёт элга борма, Авазжон!
Бу хизматга бел бойлама, Авазжон!

Аваз бу сўзларни Ғўрўғлидан эшитиб, дилтанг бў-
либ: «Мени йўлдан урди»,— деб гина қилиб, ўрнидан
туриб, қўл қовуштириб, яна бир сўз деб турган экан!

Жоним ота, ҳар на бўлсам, бўлайин,
Ажал етса, бу йўлларда ўлайин,
Бундан борсам Ғиротингни олайин,
Қандай бўлса, йўлдан урма, борайин.

Бормасам бўлмади сабру қарорим,
Уйласам ўзимда йўқ ихтиёрим,
Эсимга тушади минган тулпорим,
Қўзимга кўринмас Чамбил шаҳарим.

Бундай ишлар менинг бағримни тузлаб,
Эсима тушганда йиғлайман бўзлаб,
Эрам боққа борай отимни излаб,
Яқин кўринади Эрам чорбоғи.
Кўнглимдан кетмайди бу ишнинг доғи.

Неча вақт Чамбилда юрган тўрамиз,
Душман кўрсак бошин боғдай чопамиз,
Не юртларда иш кўрсатиб келамиз,
Бу ғамдан қандайин тирик қоламиз.

Ота, ўйлаб энди ўзинг сўйлагин,
Хўп тананга яхши туриб ўйлагин,
Ўйлаб, сен жўнатгин Аваз ўғлингни.
Йўлга солгин мендай жону дилингни,
Мен келганча дуода бўп тур энди.

Насиб бўлса мен ҳам Эрам борарман,
Борсам мен ҳам Ғиротимни оларман,
Тақдирда борини, ота, кўрарман,
Мен кетган сўнг, ота, хафа бўлмагин,
Авазим кетди деб, афсус қилмагин.

Қулоқ солгин, менинг айтган тилима,
Душман қирқиб чиқолмаган йўлима,
Бу ётишлар хўб эмасдир шаънингга,
Чамбилда кўтарган сенинг донғинга.

Ҳозир бошимизга тушган аломат,
Ўйлаб турсанг, душман қилар маломат,
Бузилсин, йиқилсин ул чархи ношод,
Ўйла, ота, ҳозир бизга қиёмат,
Бориб келай, ота, соғу саломат!

Гўрўғли Аваздан бу сўзни эшитиб: «Авазжон, сенинг гапинг тузук, мен сени синай олмай гапингни қайтариб, нима жавоб айтар экан, деб туриб эдим. Тузук экансан. Нима бўлса, энди ўзинг биласан. Лекин сени чиқиб жўнатмоққа қадимгидай Ғирот йўқ. Бу табладаги отларни эгарлаб, абзаллаб миндирган билан ҳеч мазгилга боролмайсан. Бу отлар нажот бермайди. Бу отларни минсанг кўнгилдаги мақсадинг бўлмайди, бу отлар билан беш кун-ўн кун йўл юрсанг, илгари босган оёғи кейин кетади. Бу отлар билан киши қаерга етади? Ғиротни ўзинг биласан, Ғиротнинг устига минсанг ўн

кун юрсанг, олти ойлик йўлни олади. Ундай вақтда киши ҳар мазгилга етиб боради. Бу отлар билан қайда боради, ғариби ғўристон бўлиб йўлда қолади, минганига пушаймон қилиб, одам тайин ўлади, бундай отни мингандан, пиёда кетган яхши бўлади. Менинг кўнглима шундай келади. Тағи ўйлаб кўр, агар отланиб кетаман десанг, йўлда қоласан»,— деди.

Бу сўзни Ғўрўғлидан эшитиб Авазжон: Мен ҳам кўнглимда шундай ўйлаб турибман, «таваккалчининг ишини обло битирар» деган гап бор, бу сўзни айтиб, шундан кейин жўнашни ихтиёр қилиб, кўнглида айтди: «Менинг кетганимни ҳеч ким билмасин. Чамбилда юрганимни ҳам кўрмасин».

Авазжон илгари бирор ерга жўнаса, мингани Ғирот, ёнида олмос пўлат, шаъну шавкат билан жўнар эди. Энди бу жўнашда халқнинг ўртасида жўнамоққа орбилиб, «бир нечалар кейнимдан гап қилар» деб, қаландарнинг узун либосини ҳам кийиб, қовоғини уйиб, бурама яроқлардан «пиёда одамга бўлади-да» деб олиб, талқон-тўшакни кўлбарга солиб, эғнига танғиб, бир сўтани ҳам қўлига олиб тоза қаландар бўлиб: «Ота, биз кетдик»,— деб, Ғўрўғлига икки оғиз сўз айтиб турган экан:

Талабимни яратгандан тиладим,
Жавоб беринг, энди бундан жўнадим,
Қаландар жўнади оти Авазжон,
Дуо қилиб қолинг бунда, отажон.

Қолар бунда Чамбилдай мамлакатим,
Кенг Чамбилдан кетар мендай фарзандинг,
Борганимдан қўлга тегса Ғиротим,
Омон-эсон келсам сенинг давлатинг,
Қайтадан Чамбилда бўлар суҳбатим,
Тақдир қилса йўлда кўпдир меҳнатим.

Оҳ тортганда кўздан оққан ёш энди,
Эсон бўлса нелар кўрар бош энди,
Дуо қилгин, меҳрибоним, отажон,
То кўргунча, каъбам отам, хуш энди.

Белима бойласам заррин пўтамни,
Худойим кечиргай қилган гуномни,
Омон келиб кўрай сендай отамни.
Ошмоққа қойимдир тоғларнинг бели,

Уйласам, узоқдир Эрам манзили,
Жўнади Авазхон — Чамбил булбули,
Дуо қилгин бунда, отам Гўрўғли.

Аваз шунда мақсадимни қилсам деб,
Яёвлаб йўлларда қувиб юрсам деб,
Насиб қилса боғи Эрам кирсам деб,
Борганимда мен энамни кўрсам деб,
Сиру аҳволимни маълум қилсам деб,
Бориб Эрам боғда бирга турсам деб,
Сўзимга кўнганда олиб келсам деб,
Қайтадан Чамбилни обод қилсам деб,
Сайл этганда Ғиротимни мансам деб,
Жавоб сўрар, энди йўлга кирсам деб.

Мен кетдим, бек ота, хафа бўлмагин,
Нам ерга бағрингни тушаб қолмагин,
Туриб сўра Чамбил мамлакатингни,
Хафа бўлма, об келай Ғиркўк отингни,
Кўрсатаман икки паризодингни.

Мен кетган сўнг ўзинг ғалта бўлмагин,
Оғир-енгил бўлиб ўзинг урмагин,
Бир етар-етмасга сиринг бермагин,
Беҳуда нодонга гап бўп юрмагин.

Кетади бошингдан қоронғу туман,
Гоҳо кетса, гоҳо келади даврон,
Қадимгидай бўлиб тургин отажон,
Дуода бўл, энди кетар Авазхон.

Туну кун тинмайин йўлни тортаман,
Кеча-кундуз бирдай тунлар қотарман,
Кечга қолмай мен ҳам эрта қайтарман,
Кўрмагандай бўлиб бундан кетарман,
Бу сўзларни тимсол айтиб Авазхон,
Омин, облоҳу-акбар, деди Авазжон.

Энди отаси билан сўзлашиб, хўшлашиб, Гўрўғли яхши
фотиҳа бериб, орқасидан икки оғиз сўз айтиб турган
экан:

Оҳ тортсам танимдан қурийди дармон,
Омон-эсон бориб келгин, Авазжон,
Йўл юргин, болам, кечга қолмагин,

Номард билан йўлда ҳамроҳ бўлмагин.
Нодоннинг гапига қулоқ солмагин,
Душманлардан ўзинг ҳамроҳ қилмагин,
Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон.

Эрам чорбоғини кўзлаб юрасан,
Сувсиз чўлга ёлғиз чиқиб борасан,
Сувсасанг-чанқасанг, болам, нетасанг
Бемазгил юрмагин, йўлда Авазжон,
Яёвларга яқин йўллар узоқдир.
Ул номардлар солди юракка доғни,
Бориб минсанг Гиркўкдай тўбчоғни,
Соғ бориб, саломат келгин, Авазжон.

Бунда қолар, болам, Чамбил элатинг,
Омон-эсон келиб қолсанг, давлатинг,
Сенга ҳамроҳ бўлар бунда бекзотинг.
Давлатингдан ободдир мамлакатинг,
Бу сўзларни айтиб дуо қилди Гўрўғли.

Орият айладинг Аваздай шунқор,
Мадад қилсин сенга имон, чилтонлар,
Қани Чамбилдаги юриш шавкатинг,
Қулоқ кийиб, қўзим, бўлдинг қаландар,
То кўргунча, жоним болам, аллаёр,
Бор энди, Авазжон, йўлга яхши бор,—

деб қўл кўтариб дуо қилиб, уни йўлга солди. Авазжон Чамбил элда, тенгу тўшига, қавму қариндошига, Чамбилда бирга юрган сирдошига сирини айтмай, Авазнинг кетганини ҳеч ким эшитмай, бемаҳалда Чамбилдан чиқиб, гоҳ кўнглини хушлаб, гоҳ ўз юришига кўзини ёшлаб, кўлбарини эгнига турмушлаб, сўтани қўлига ушлаб, жўнай берди. Расталарда йўл билан бораётир. Бир неча кўрмайди; бир неча кўраётир. «Бемаҳал юрибди, ҳаддили қаландар экан»,— деб дўкон-дўконда бир хиллари гапириб ётир. Авазжон қарамайди; Чамбил дарвозасига етди. Дарвозалар бекилган йўқ эди, Чамбил қалъасидан чиқиб кетди.

Авазжон Чамбилда баҳодир. Баҳодирларга одат: ҳо отлик, ҳо пиёда бўлсин, бир юриб кетса, қирқ кечаю қирқ кундуз юриб кетаверади. Аваз оқшоми билан йўл тортди, чўлга чиқиб кетди. Тонг ёришиб отди. Аваз қаради, Бало тоғи кўриниб турибди. Аваз Бало тоғни бетга тутиб, йўл тутиб: «Бало тоққа етиб, бир овқат

қиламан-да»,— деб бораётир. Барибир Бало тоғига етмасдан ҳеч нима топмасман деб кўнглидан ўтди. Бало тоғи кўзига яқиндай кўриниб турибди, қичаб борапти. Гоҳ юришига ўтдай туташиб, гоҳ дарёдай тошиб, оқшом бўлса, гоҳ ерлардан адашиб, неча дарбанд беллашиб, етолмайин, Бадбахт тоғига жанашиб, неча тун, неча кун йўл юриб қарайди. Бало тоғи ҳали ҳам бурунгидай бўлиб кўриниб турибди.

Бурун сўнг у бундай жабрни кўрмаган одам, бурунги юришлари эсига тушиб, йўлда ҳар дурунки¹ қилиб, эрмакка қўшиқ айтиб бораётибди:

Қийғир деган қуш ўтирар қиёда,
Ғайрат билан ботир юрар пиёда,
Не кўриб, кечириб, фони дунёда,
Оқибат шу, ўзим юрдим пиёда.

Томошалар айлаб тоққа чиқардим,
Тозилар югуртириб, ҳар ён боқардим,
Шунқор чўйиб тилла таблим қоқардим,
Чамбилда бор эди иззат-ҳурматим.

Неча беклар билан шароб йчардим,
Инъом бериб танга-тилла сочардим,
Ҳукм қилсам паризотдан қучардим,
Бир байлис баҳона бўлди қисматим.

Чамбил шаҳри эди ҳукми фармоним,
Авваллардан баланд эди аҳволим.
Шул ғурбатга солди бир гўзал золим,
Бу чўлларда забун бўлди аҳволим,
Чамбилбелда отам девкор шод эди,
Ҳамиша олдимда арзи дод эди.

Мен отлансам душман бетоқат эди,
Отам башар, энам паризод эди.
Бир байлис баҳона бўлди қисматим.

Талхи бор деб емаб эдим наботти (ни),
Гарди бор деб тўшамадим банотти (ни),
Бор такобирлигим бошимга етди,
Эмди бўлдим парча нонни гадойи.

¹ Д у р у н к и — нағма, қилиқ.

Бу сўзларни айтиб Аваз оҳ уриб,
Оёқлари сувсиз чўлда қабариб,
Бораётир Эрам боғни ахтариб.

Кеча-кундуз бирдай йўлни юради,
Хаёлида етгандай бўп боради,
Ҳар куни тонг отса, тоққа қарайди,
Бадбахт тоғи яқин бўлиб туради.

Гоҳ у чўлда, гоҳ бу чўлда боради,
Неча кун, Авазхон бундай йўл тортди.
Қирқ кеча-қирқ кундуз орадан ўтди.
Алқисса, Бадбахтнинг тоғига етди,
Бир мазгилга етгандай бўп қолибди.

Энди Авазхон талқон-тўшакни эгнидан қўйиб: «Авал йўлни бўлжаб қўяйин, тура солиб жўнаб кетавермакка қулай бўлади, ундан кейин овқатга ўтирайин»,— деб йўлни мўлжаллаб қаради.

Юриб борган жойигача эл ичи эди. Эл, йўл бор эди. Нарёғида на эл, на йўл бор. Ҳар қумлар мисли тоғдай бўлиб ётибди. Авазхон: «Энди ўлдим. Одамсиниб, Чамбилдан чиқиб эдим, қайтиб Чамбилга боролмасам, бу ёғига юргани йўл тополмасам, қадимгидай шон-шавкатим, миниб юрган Фиротим, қўлимда бўлмаса кескир пўлатим, пиёдаман, кимга келади қувватим, юрган билан ҳар турли жондорлар йиғилиб, менинг гўшимни еган қарғалар Чамбил бормаиди»,— деб ўз ҳолига кўнгли бузилиб, бағри эзилиб бир сўз айтиб турар:

Меҳнат тортиб келдим пойи-пиёда,
Уйлай берсам дардим бўлар зиёда,
Бало тоғда қолдим пойи-пиёда,
Ҳеч ким раҳм қилмас кўзда ёшима,
Қаба фалак оғу қўшди ошима,
Бало тоғда лочин қўнар гўшима.

Бир отадан тўртни ярат, бешни ярат,
Елғизни яратганча тошни ярат,
Тўртнинг бири ўла кетса, учи қолар бошига,
Елғиз ўлса ким келади қошига,
Бало тоғда қузғун қўнар гўшига,
Юрган билан қайда менга эл энди.
Мен йиғлайман кўзда ёшим сел энди,
Қани, менга мадад берар кун энди,

Бало тоғда қолдим пойи-пиёда,
Йиғлайман бу ерда мен ҳам муғайиб,
Ота-энам қолди сочини ёйиб,
Охири ўлигим бўлди бесоҳиб,
Бало тоғда қолдим пойи-пиёда,
Бало тоғда қолди мендайин ғариб.
Ҳеч ким келмас мен ғарибни ахтариб,
Мунда келдим ўз оёғимман юриб,
Энди қолди наргис кўзим термулиб.

Қозини олдида шабгир нойиби,
Йигитга панд берар отнинг майиби,
Мен ҳам эдим кенг Чамбилнинг сойиби,
Қолдим Бало тоғда пойи-пиёда.

Жафо тиғи, қайтай, жонимдан ўтиб,
Кеча-кундуз тинмай энди йўл тортиб,
Тақдир, кулфатим шундайга элтиб,
Раңг-рўйим бу ерларда сарғайиб,
Кеча-кундуз йиғлаб овқатим ўтиб,
Келиб эдим мен ҳам бу ерга етиб.

Ўз жонимга ўзим қилиб зулмни,
Кимга айтай энди ўлар ҳолимни,
Бир меҳрибон, раҳбар бўлсанг кел энди.

Оёғимга урса энди бир тикон,
Энам кўрса, қилар эди юз фиғон,
Нолишимдан титраб ер билан осмон,
Бало тоғда ғариб бўлиб ўлдим мен.

Ўз ҳолини сўйлаб энди Авазхон,
Кўзига кўринмас дўст билан душман,
Чиққанига кўп қилди пушаймон.

Бундан туриб энди қайга борай ман?
Эрамни йўлини кимдан сўрай ман?
Қолдим Бало тоғда пойи-пиёда,—

деб туриб эди, тоғларнинг тоши шақиллай берди.

— Бу ерда ҳам одам насли бор эканми?— деб шундай қаради. Қараса, бир жондор тос тепаси билан юриб келаётибди, икки бути осмонда обжувоз туйиб келаётибди. Сандалдай, сандиқдай тошларни упадай майда-майда қилиб янчиб келаётибди. Бу жондорнинг ба-

қайбат сиёсатини кўриб Авазхон айтди: «Энди ўлди деган шу бўлди. Илгари нақлда «еган оғизга ош бераман, йиғлаган кўзга ёш бераман» деган гап бор эди. Ҳеч кимдан таҳадди кўрмай йиғладим, кўзимнинг ёши менинг бошимга ётди.

Ҳалиги жондор Авазнинг олдига эшикли тўрча яқинлаб, қўниб қолди. Бунинг ҳайбати, сиёсатидан Авазнинг бадани ларзага кириб, титраб турди. Авазга ул Бало ўнгарилиб ўтирибди, бир-икки оғиз сўз айтди:

Изиллар изғорнинг даши,
Дириллар дилбарнинг тўши,
Бизга келган ширбоз гўши,
Менинг овим барор олди.

Қочган билан қутулмассан,
Мазгилингга етолмассан,
Мен сенга қувиб этарман,
Мен сени ушлаб тутарман.

Боқча боғинг боғ этарман,
Устихонинг қоқ этарман,
Гўштингни кавоб этарман,
Дамга қўймайин тортарман.

Юрганам Ҳизрнинг даши,
Еганам одамнинг гўши,
Менинг овим барор олди,
Чиқдим мен ҳам одам излаб,
Одамнинг бағрини тузлаб,
Менинг овим барор олди.
Одамзод, чиқдинг йўлингдан,
Умидингни уз жонингдан,
Сен айрилдинг маконингдан.

Ҳар кун сени дегучиман,
Одам кўрсам егучиман,
Мен ҳам бало бўлгучиман.

Балога йўлиқиб қолдинг,
Ол, одамзод энди ўлдинг,
Менга тақдир қилди танинг,
Суд қилмайди пушаймонинг,

Билдим, мендан қўрққанингдан —
Учди танингдан имонинг,

У дунёга кетди жонинг,
Уларингни ўзинг билдинг.

Бу тоғ менинг сайилгоҳим,
Ўзинг юриб мунда келдинг,
Билгин, одам дучор бўлдинг.

Авазхон Балодан бу сўзларни эшитиб, Бало эканини билди. Илгари: «Қандай жондор экан?»— деб туриб эди, Авазхон ўз-ўзига:— Халқ бу тоғни Бало тоғи дер эди, халқнинг гапи бежиз кетмайди экан. Балоси бор экан. Бундан чиқди, мендан илгари ҳам одамларга йўликқан экан. Шунинг учун Бало тоғи дер экан. Энди мени ейди экан. Энди кўрқсам ҳам, кўрқмасам ҳам икки бошдан ўлдиради, ҳеч омонлик бермайди, «етиб қолгунча отиб қол» деган гап бор, бўғиним қалтираб, кўзим ялтираб тургунча, Чамбилдаги кўҳна қозоқи дўқдан бир дўқ уриб кўрайин,— деб бир-икки оғиз сўз айтиб турди:

Ҳавога учган учимиз,
Тоғни кўтарар кучимиз,
Биримиз кетдик молларга,
Биримиз кетдик жондорга,
Мен келаман бу Балога,
Менинг овим барор олди.

Менинг отим мулла Ҳаким,
Ўқимай чиқди саводим,
Кунда ўн Бало овқатим,
Ризқима шундай Бало келди,
Менинг овим барор олди.

Тўкарман кўзининг ёшин,
Кемириб Балонинг бошин,
Таътил қилиб ейин гўшин.

Душманларнинг бағрин тузлаб,
Келдим мен Балони излаб,
Кўрқма, сенга етгай сўзим,
Мен ўярман икки кўзинг,
Балогардон менинг ўзим.

Ажали етиб мунда келган,
Кушандага дучор бўлган,

Улар вақтинг яқин келган,
Сира сенга айтмай ёлгон,
Омон кетмассан чангимдан.

Сен ризқимга дучор бўлган,
Тўққизинг қаёқда қолган?

Сен ўзинг тайин ўласан,
Ёлғиз тентираб келасан,
Тўққиз жўранг қайда қолди?
Бу сўзга жавоб берасан!

Балогардон дейди мени,
Дарров босиб ейман сени,
Сайл қилиб бунда етдинг,
Оч наҳорда кўп йўлиқдинг,
Узинг энди тайин ўлдинг,
Менинг овим барор олди.

Аввал сени таътил қилиб,
Ер-жўрангни ахтариб,
Балосан, шахрингни кўриб,
Қайда топсам қилиб нобуд,
Балогардон деган ўзим,
Англадингми, менинг сўзим?

Бало Аваздан бу сўзларни эшитиб, бўғини бўшаб кетди. Бало туриб айтди: «Вақти замони ажалим еткан экан, куним битган экан. Ўз оёғим билан келиб Балогардонга дучор бўлиб қолганим қандай бўлди? Одамзод деб келиб, тўрга тушиб қолдим. Бу ҳар еганда ўн Бало ер экан. Мен бир баломан, менинг нима қурбим бор Балогардоннинг олдида», — деди. Шунда Балонинг қўрққанлигини билиб, ўрнидан туриб, Балонинг чап қулоғидан ола кетди. Бало туриб айтди:

— Эй Балогардон дўстим, бу сенинг ушлаганингми, тишлаганингми?

Балогардон айтди.

— Бу авайлаб ушлаганим, тишласам, қирқ жонингдан бир жонинг қоларми!

Бало айтди:

— Э дўстим, ҳали сенинг Балогардон эканингга ишонмайман. Сен чини билан Балогардон бўлсанг, Балогардонлигингни маълум қилиб туриб егин.

Балогардон айтди:

— Маълум шул: зўрликка келса, босаман-да, ейман-қўяман.

Бало айтди:

— У, зўрлигингни гапирма. Сенинг Балогардон эканингни билайин, оқ тошни майда қилиб юбор қани, кўрайин.

Балогардон айтди:

— Қайси гўрдаги хунарларни чиқарасан, қани шу хунарингни ўзинг қил, кўрайин.

Бало бир оқ тошни олиб, сиқиб юборди. Упадай майда-майда бўлиб кетди. Балогардон тоғу чўлларда келаётганида бир жондорнинг тухумини кўриб, эрмак қилиб солиб олган эди. Балонинг кўзини олиб, тухумни тошнинг орқасига ташлаб юбориб, тош олган киши бўлиб, чангалига олиб, бу ҳам сиқиб юборди, майда-майда бўлиб, оқу сариғи оқа берди. Бало айтди:— Балли, асл Балогардон экан, тошнинг ҳам мойи бўлар экан, ҳаммаси зўрликка келар экан, сиқиб тошнинг мойини чиқариб юборди. Яна Бало туриб айтди:

— Балогардон эканингни тоза билайин, битингни кўрсат-чи, қани кўрайин, деди. Иккиси ҳам битини кўрсатишиб қолди. Балогардон эрмак қилиб, йўлда бирикки оч тошбақани қўйнига солиб юриб эди. Битини қараб топаётган киши бўлиб. «Мана битим»,— деб тошбақани чиқариб қўйиб юборди. Бало шундай қаради, Балогардоннинг бити эмаклаб ердаги кўкарган гиёҳларни юлиб, еб келаётир. Бало ўзига-ўзи айтди: «Лекин асл Балогардон экан, бунинг бити ўтлаб келаётир. Битининг ости ҳам тош, усти ҳам тош»,— деб ҳайрон бўлаётир. Балогардоннинг Балогардон экани Балоба маълум бўлди. Балоба тоби-тоқат қолмади. Кўзига кўзим тушмасин деб дус-туман тушиб ётди. Балогардон Балонинг елкасига миниб олибди. Емоқчи бўлиб тос-тўбасидан ғажиябди. «Энди ўлдим» деб Бало Балогардоннинг остида писиб ётиб бу сўзни айтяпти:

То ўлганча яратганда рост бўлдим,
Ўз феълимдан чўбу хасдан паст бўлдим,
Худони ўртага солиб дўст бўлдим,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Нима деб амр этсанг, ани қилайин,
Қайга борсанг бирга олиб борайин,
Ўлганимча хизматкоринг бўлайин,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Келиб тушдим Балогардон қўлига,
Сени элтай балоларнинг мўлига,
Раҳм қилгин мендай шўрнинг ҳолига,
Балогардон, дўстим, минсанг белима,
Мен сени еткизай ўсган элима.

Дев есанг, Кўйиқоф олиб борайин,
Пари есанг Эрам боққа жўнайин,
Қайда борсанг, бирга олиб борайин,
То ўлгунча хизматкоринг бўлайин.

Ғамли кунда қолдим бундайин доққа,
Жавоб берсанг, кўтарилсам фалакка,
Обораман ўзимизнинг қишлоққа.

Сен кўргин мендайин Бало ишини,
Баломан деб юрган қанча қишини,
Бир четидан тушиб евер гўшини,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Армонда сарғайди гулдайин дийдор;
Мен бўлибман ўз ҳолимдан беҳабар,
Сенинг билан бўлолмадим баробар,
Аччиқлансанг, ўлдирасан муқаррар,
Армон билан сенга бўлдим гирифтор,
Мендай дўстинг сенга ҳамиша даркор.

Балогардон қаландари бўласан,
Балоларни несу нобуд қиласан,
Бало тоғда Бало излаб юрасан,
Балоларнинг кушандаси бўласан.

Сенга сўзламакка келмас қувватим,
Ларза тушиб қолмас менинг тоқатим,
Дўстим, қўйсанг кўпдир менинг хизматим,
Ер юзининг баланд-пастин олиб биламан,
Қай ерга буюрсанг олиб бораман.

Сени кўриб менинг ақлим шошган,
Сендай дўстим янги осмондан тушган,
Ризқингга мендай шўрлик етишган,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Кўзимдан тўқдирма селоб ёшимни,
Сен кемириб нобуд қилма бошимни,

Яхшилик қил, кўргин менинг қшимни,
Кушандам, тушибсан осмондан мунда,
Чангингда қолдим мен ҳам армонда,
Мен ёлғизман, дўстим, қилма шарманда.

Сен юриб ер юзини кўрмаган,
Тоғу чўлу, баланд-пасти билмаган,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Бир яхшилик қил, бул замон маған,¹
Сонсиз балони кўрсатай саған²,
Қандай бўлса ҳозир айлагин омон,
Қўп ёлбордим сенга яна шу замон,
Балогардон, дўстим, мени ўлдирма.

Балодан бу сўзни эшитиб, Балогардон айтди: Менинг ихтиёрим ўзимда, боғи Эрамга мени қай маҳалда олиб борасан?

Бало туриб айтди:— Боғи Эрам шу ердан тўрт юз олтмиш йиллик йўл, сени шу тўрт юз олтмиш йиллик йўлга — боғи Эрам элига «Алҳамди валозолим» дегунча етказаман.

Балогардон: «Тўрт юз олтмиш йиллик йўл бўлса, шу ерда экан, ўзим ҳам устидан тушиб келиб қолган эканман, мен «алҳамди... валозолим» деганча сенга қараб, судралиб юраманми? Эртанги овимсан, эртанги овни бўшатгандан кейин, кишининг ови барор олмайди. Аввал сени еяйин, ундан кейин ўзимоқ бора қолайин»,— деб, Балонинг буйридан ола кетди.

Бало туриб айтди:— Дўстим, энди мен бир Баломан. Есанг, ейсан-қўясан, гапни қисқа ери, «Қулповлаҳатни» ўқиганча етказайин.

Балогардон айтди:— Сен бир Балосан, есам ейман қўяман. Сен менга таътил ҳам бўлмайсан, дўст отини тутдинг, худони шафе келтириб сўз айтдинг, шунинг ҳурматига, кел қулповлаҳатти ўқигунча етказадиган бўлсанг, мен сени емайин; етказсанг бўлди. Лекин мен осмондан тушган уч Балогардоннинг бириман. Биримиз жондорга, биримиз молларга кетган эдик. Сен бўлсанг менинг ризқимга тушдинг энди. Танангга ўйла, ейдиган ризқимдан кечиб, сенга дўстлик ҳурматини қилдим.

¹ Менга.

² Сенга.

Агар ҳаялласанг, устингда миниб бораётиб ҳам еб кет-
тавераман.

Шунда Балогардонлиги маълум бўлиб, Балонинг устига миниб олди, Бало Балогардонни кўтариб боғи Эрам тарафига қараб яшиндай оқиб, жўнади. Жон ширин нарса. «Ҳаялласам Балогардоғ еб қўяди!»—деб ўтли, музли тоғлардан кўз юмиб очгунча ўтиб бораётир. Бориб-бориб фалакка кўтарилиб кетди. Балогардон аввал-аввал ер-осмонни кўриб бораётиб эди. Бориб-бориб ҳеч ер кўзига кўринмай кетди. Қоронғу ғуборда бораётгандай бўлиб кетаётир. Шундай бўп кетиб, Бало Балогардонга бу сўзларни айтиб бораётир:

Азаматлар олмос олар дастига,
Ғаним тушар кам давлатнинг қасдига,
Балогардон, дўстим, миндинг устима,
Дунё олам оёғингнинг остига.

Кўзингни оч, томоша қил оламни,
Боғбон бўлсанг қизил гуллар терилар,
Ун саккиз минг иқлим бари кўринар,
Томоша қиб айлагин сайри баҳор,
Бу дўстингнинг шундай хизматлари бор,
Албатта дунёдан бўлма беҳабар.

Балогардон, кўкдан эниб келгансан,
Осмоннинг устида кезиб юргансан,
Ер юзида не борини билмайсан,
Кўзингни оч, томоша қил оламга.

Бу сўзни айтиб Бало кетиб боради,
Не тоғлардан ошиб ўтиб боради.
Балогардон кўзин очиб қаради.
Ер юзидан ҳеч бир нишон кўрмади,
Жафо тиги бугун жондан ўтади,
Осмонда юлдузга етиб боради.
Балогардон яна кўзин юмади.

Бало учиб бунда дарёдай тошди.
Бир нафасда тўқсон тоғлардан ошди,
Қуйилиб бир тепа устига тушди.

Балонинг кўнглига шумлик келди. Бало туриб айтди:
«Шу Балогардонман деб устимга миниб олди. Ултири-
ши бўш кўринади. Мабодо одамзод бўлмасин, мен бир

сўраб кўрайин» деб Балогардонга айтди:— Балогардон дўстим, устимдан тушгин. Балогардон тушди. Бало айтди:— Дўстим, мен сени юлдузнинг остида кўтариб учдим, кўзингни очиб дунёда нима кўрдинг? Балогардон айтди:— Мен кўзимни кўп очиб қараганим йўқ, бир марта очиб қарадим, ер осмонни кўрмадим, қаер эканини билмадим. Бир ер тахиядай бўлиб қорайиб турибди. Ундан бўлак ерни сув босиб турибди. Шундан бошқа нарса кўрмадим.

Бало туриб айтди:— Сенинг ўтиришинг бўш кўринганидан, одамзодмикансан деб эдим. Қани, осмондан тушган уч Балогардон эдик деганинг? Осмон баланд, осмондан тушиб келаётганда бу тоғлар, бу чўллар, очик ер, эллар кўринмайди, тахиядай бўлиб қорайиб Қўйитирнинг тоғи кўринади, мамлакатни босиб турган сув кўринади, ундан бошқа нарса кўринмайди. У Қўйитир тоғини, мамлакатни босиб турган сувни осмондан тушиб келаётганда кўрганинг йўқмиди?

Балогардон туриб айтди:— Биз осмонда юрган вақтимизда ернинг ҳайбати ёмон бўлади,— деб эшитиб эдик. Осмондан тушарда учовимиз ҳам кўзимизни юмиб тушиб эдик. Улар молларга, жондорга кетган вақтда мен Балонинг қишлоғига қайси йўл борар экан, деб ўйлаб турган вақтимда худо ризқимга сени еткизган эди. Улагар, агар бурун сени емасам ҳам энди ейман, деб буйиридан ола кетди. Шунда Балонинг хаёли қошиб, нашаси учиб бу ўйидан наф топмай, Балогардонга миннатдорчилик қилиб, бу сўзни айтиб турган экан:

Уз элимда шоҳнинг ғамин еб эдим,
Кулгиликка, дўстим, ҳазил қиб эдим.
Ҳазилимни чинга олиб ўлтирма,
Шўхлик гаплар кечиб менинг кўнглима,
Мундай сўзлар хўб эмасди шаънингга,
Дўстим Балогардон, мингин устима.

Бунинг учун, дўстим, кўнглинг бўлмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Мард бўлсанг, номарднинг ишин қилмагин,
Ҳазил гапни чинга олиб турмагин.

Юр, жўнайик боғи Эрам юртига,
Миниб олгин бу дўстингнинг устига,
Яқин қолди Эрамнинг мамлакати,
Ўлдирма, дўстингнинг кўпдир хизмати.

Бало шундай билмаганин билдириб,
Алдаб ётир бу сўзига кўндириб,
Дўстим хаёл қилма, орқамга мингин,
Эрам боғда пари хизматин кўргин,
Бориб париларман бирга ўлтиргин,
Миннатдор бўп энди дўстин кўндирди,
Алдаб-сулдаб боз устига миндирди.

Жафолар солганди тандаги жонга,
Хазон бўлса зоғлар қўнар гулшанга,
Ажалли касратки тегар илонга,
Индан чиқиб пишак билан ҳазиллар,
Магар ажал қамсаб келса сичқонга
Бало кўтарилди энди осмонга.

Ўйлаган ўйидан пушаймон қилиб,
Ўз ўйида бир ўлимдан қутулиб,
Шундай бўп осмонда кетиб боради,
Балогардон ҳар тарафга қаради.

Баланд эмас, пастлаб учиб боради.
Ер юзида мамлакатни кўради.
Кўрган билан қай ерлигин билмади.

Шунда Эрам ярқиллаб кўрина берди. Боғи Эрам
кўрингандан кейин Бало Балогардонга кўрсатиб бораёт-
тир:

Боғбон бўлса боғнинг гули терилди.
Ярашиққа зар кокиллар ўрилди,
Ярқиллаб Эрамнинг боғи кўринди.

Ғам тортганда Чамбил элни қўччоғи,
Ярқиллаб кўринган Эрам чарбоғи,

Бошдан тойган Гўрўғлининг давлати,
Эрам боққа ўлжа бўлган Фироти,
Сабил бўлди унда марднинг кирдори,
Эрам боққа келган Гўрўғли ёри.

Гўрўғлига ҳазил қилди қиёмат,
Бўлар Эрам боғда соғу саломат,
Гўрўғли Чамбилда ғурбатда қолди,
Бурунги жойини парилар олди,
Оға Юнус келиб ҳам эга бўлди,
Хизматкор қизлари йиғилиб келди,
Буларнинг ишлари шундайин бўлди.

Бало чорраға йўл устига қўйилиб тушди. Бало туриб айтди:— Мана, Балогардон дўстим, Эрам боққа уч тош йўл қолди. Мана бу йўл билан борсанг, боғи Эрам борасан. Мана бу йўл билан борсанг, Қўйиқоф борасан. Ана бу йўл билан борсанг, Балонинг қишлоғи — бизнинг қишлоққа борасан. Бизнинг қишлоқ ҳам катта қишлоқ. Сен осмондан тушган оч Балогардонсан, мен сени қишлоққа кўтариб борарман, сен элни бир четдан тушиб ея берарсан, қолган битта-яримтаси биздан гина қилар:— Ажабтовур обод қишлоқ эди, қайси гўрдан бир оч Балогардонни кўтариб келдинг, у ҳамманинг бошига етди,— деб юрар. Мен кўрсатиб юборайин, дўстим, ўзинг бориб ея бер.

Бу сўзни айтиб, Балогардоннинг олдидан тарса туриб қочди. Балогардон югуриб бориб уни тутди. Бало аланглаб:— Дўстим, нима қиласан?— деди. Балогардон айтди:— Менинг эртанги овимсан, аввал сени ейман, қаёққа борсам сўнгра бораман.

Шунда Бало қўлтиғидан бир тола қил юлиб берди. Сўнгра Балогардон унга жавоб берди. Балогардондан қутулдим деб Бало қочиб, кун чиқишга ўтиб кетди. Балодан қутулдим деб Авазхон Эрам боққа қараб кетди.

Боғи Эрамга қараб пойи-пиёда бораётир эди, ногоҳ йўл устида, олдидан бир чолдевор кўринди. Бу чолдеворда бировнинг инграган довуши чиққандай бўлди. Бу нима воқеа экан, деб бурилиб борди. Йўлдан чиқиб борса Ғиротни, Юнус, Мисқол париларни олиб келган Гаждумхон икки кўзи кўр бўлиб, шу чолдеворда ётибди. Булар бу ерга келгайдан кейин, парилар қилган ишларига афсус еб, пушаймон бўлган эдилар:— Биз ҳарчанд бўлса аёлмиз. Биз аёллик қилиб, Гўрўғлидай одамни қадрига етмай, шундай одамни ерга қаратиб келдик. Биз бу келишимизга кўп пушаймон қилдик. Сен эркак бўлиб, Гўрўғлининг шунча вақт тузини еб, тузини ҳурмат қилиб, бирор марта ҳам бормаيمان деб, бизни қайтармадинг. Энди боғи Эрам келиб, боғи Эрамдан сенинг олган паризодинг шу,— деб икки кўзини ўйиб, йўл устида бир чолдеворга ташлаб қўйиб эди. Овқатига бир кеча-бир кундузда бир бозори кулча берар эди. Яна ҳар замон буюрарди, қанча қизлар келиб:— Боғи Эрамдан паризод қизларни оламан деб келган экансан, сен оладиган қизлар келди,— деб шўхлик қилиб, садир тепгандай устига чиқиб тегиб ташвиш берар эди. Авазхон шу аҳволда ётган Гаждумхонни

кўриб, унга қараб, Фиротини сўраб бир сўз деб ту-
рибди:

Давлатимдан шоли-шолдам ўрайман,
Кеча кўрган тушни кундуз сўрайман,
Гул тарзим сарғайиб сенга қарайман,
Қаерга ташладинг Фиркўк отимни?
Сабил қилиб келдинг мамлакатимни,
Қасофати, Фиротимни сўрайман.

Қани, Эрам боғда роҳат кўрганинг?
Қани, Эрам боғдан пари олганинг?
Қани, бу ерларда макон солганинг?
Пари олиб шулми даврон сурганинг,
Бурнингдан чиқибди унда кўрганинг,
Қасофати, Фиротимни сўрайман,

Жафо тортиб мана¹ фони дунёда,
Уйласам аламим бўлиб зиёда,
Чамбил элдан чиқдим пойи-пиёда,
Қасофати, Фиротимни сўрайман,

Бемаҳалда миндинг Фиркўк отимни,
Излаб келдинг боғи Эрам юртини,
Эрам боғдан сен олибсан хотинни,
Ҳар на заҳар-заққум бўлса ют энди,
Қайда қолди, от дарагин айт энди?

Сен ўликнинг бири бўлиб қолибсан,
Гўрўғли тузига қарши келибсан,
Аҳмоқ бўлиб бедовимни олибсан,
Гўрўғлини оша сарсон қилибсан,
Келиб сарғайибди сенинг юзларинг,
Андай бўп ўйилган нарғиз кўзларинг,
Эсингга келмайин еган тузларинг,
Қани Эрам боғдан хотин олганинг?

Аҳмоқ хаёл билан отни миндингми?
Эрам боғда бу жафони кўрдингми?
Ёки қизлар билан ўйнаб-кулдингми?

Гаждумхон Чамбилда Авазни жияним деб, Аваз буни
тоғам деб юрарди. Гаждумхон Авазхондан бу сўзларни
эшитиб:— Сенинг сўзларинг Авазга ўхшайди,— деб бу
сўзни айтиб турибди:

¹ М а н а — мен ҳам.

Тўтиё айлайин кўрсам изингди (ни),
Авазга менгзадим сенинг сўзингди (ни)
Паризодлар ўйди наргиз кўзимди (ни),
Мен йиғлайман, энди ўлим лозимди (р).

Аваз бўлсанг, сен билдиргин ўзингни,
Чамбилда кўп едим сенинг тузингни,
Аваз бўлсанг, Чамбил элдан бер хабар,
Мени билгин, йўлдан урди парилар,
Мен билмадим паризодлар ишини,
Шундай фалак урса бўлар кишини,
Гангитганди Гаждумхоннинг бошини,
Кўзидан тўкади селоб ёшини.
Бу аҳволга қўймас мени парилар,
Мен бўлганман париларга гуноҳкор,
Ҳар кун келиб тепкилайди кўп қизлар,
Аваз бўлсанг, Чамбил элдан бер хабар.

Билмайман, Чамбилда қандай гап бўлди?
Мени йўлдан уриб Эрамга келди.
Кўрган аҳволларим менинг шу бўлди,
Аваз бўлсанг, Чамбил элдан бер хабар.

Сенинг Аваз эканингни билайин,
Оёғингнинг остида мен ўлайин,
Бундай бўлиб бу ерларда қолмайин,
Аваз бўлсанг, об кет Чамбил юртига,
Одамзоднинг юрган мамлакатига.

Қайтайин, тақдирим бу ерга тортиб,
Боғи Эрам дейди, кулфатим ортиб,
Паризод ташлади мени хор этиб,
Аваз бўлсанг, Чамбил элдан бер хабар.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон Гаждумхонга ўзини билдириб:— Билсанг, ўзга эмас, Авазман,— деб бир сўз айтиб турибди:

Бизлар кўрдик Қисакўзнинг зўрини,
Уч йил кеп қамади Чамбил элини,
Хон Гўрўғли чиқиб қирди барини,
Ўлжа қилиб олдик молу зарини,
Қалқонлашиб тилла бўлган Авазхон.

Бир куни бир қизнинг ситами ўтди,
Араз уриб мен ҳам Чамбилдан кетдим,
Хунхор давлатига бир куни етдим.

Хунхор олиб бизни зиндонга солди,
Неча кун оқ тортиб зиндонда ётдим,
Бойқовулдан арза хатни жўнатдим,
Чамбил элга арза берган Авазман.
Қирқ кун ҳам Хунхорнинг муҳлати битди,
Хунхор бизни ҳайдаб дорига элтди.
Қирқ йигити билан отам борибди,
Дор остида қон тўкишиб қолибди.
Отамиз Хунхорга ғолиб келибди,
Ул душманлар, ебир-есир бўлибди,
Ўлжа қилиб кўп дунёни олибди.

Бир куни у ердан қайтмоқ бўлибди.
Хунхор шоҳга ўз юртини берибди,
Борган одам бари омон келибди.
Отамнинг хизмати шундай бўлибди,
Чамбил келиб бунда ўлжани бўлиб,
Борган беклар бу ўлжадан олибди,
Гуржистонни ўлжа қилган Авазман.

Ана энди Гаждумхон Аваз эканини билди, бу ишлар бўлганда, ўзи аралашиб юрган.— Энди мени қайтасан, жияним?— деб турган.

Шунда Авазхон:— Энди қайтайин¹ сени, бундан баттар бўл, тоза ўл, сендан қайтарда хабар оламан,— деб ўтаверди.

Аваз бораётиб эди, катта бир қизил равот бор эди. Равотнинг ичида бир нарса айиқдай чинқириб туриб кетди.— Бу қандай жондор экан,— деб Аваз қаради. Қараса бир кампир, кўзлари ўтдай, манглайи чўтдай, Аваз бурилинкараб қаради. Қараса, жағининг гўшти қочган, тос-тепасидан тарлон очган, жуда бурди кетган ноқулай кампир. У кампир Авазга келиб йўлиқди. Иккови ёш сўрашди. Аваз ўн саккизга чиққан экан, кампир юқоридан туғадиган тонг юлдузидан ўн тўрт ёш катта чиқди. Ёши шунчага кирса ҳам, алпинчоқдасалпинчоқ, таққани ўн олти қатор эшак мунчоқ, кўринган дарахтга ташвиш бериб, учгани ҳалинчак, арқони узилиб кетса чўнқайиб ўтириб қолади кўтканчак. Лекин ёши шунчага кирса ҳам кўнгли ўн тўрт яшар, дириллаган келинчак. Авазни кўриб:— Болам, сен қайси мамлакатдан келаётибсан, қаердан бўласан?— деб сўраб бир сўз айтиб турган экан:

¹ Қ а й т а й и н — нима қилайин.

Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
Чаманнинг сайраган сен булбулисан,
Тарзинг кўриб, мамлакатинг сўрайман,
Қай шаҳарда, қайси бекнинг улисан?¹

Жамолинг менгзадим осмонда ойга,
Қошингни менгзайман, эгилган ёйга,
Жасадинг менгзайман бўз қарчиғайга,
Қарчиғай чангаллим, кимнинг улисан?

Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан,
Сендай ўғлон бино бўлмас энадан,
Парвоз қилдинг қайси мазгил хонадан?
Баландпарвоз, болам, қайдин келасан?

Шундай бўлди менга ҳақнинг фармони,
Сени туққанларнинг борми армони,
Наслинг одам десам, биҳишт филмони,
Филмонсифат ўғлим, қайдин бўласан?

Болам эшит, менинг айтган додимни,
Менга хабар бергин, мамлакатингни,
Нима дейди ўйнаб-ўсган юртингни,
Ростин айтгин, қўзим, қайдин бўласан?

Ўтар дунё ўтарини ўйлама,
Рост гапир, жон болам, ёлгон сўйлама,
Рост гапирмай бу момангни қийнама,
Хабар бергин, болам, қайдин бўласан?

Айта бер тортинмай ўсган юртингни,
Мен сўрадим энди сенинг отингни,
Қай шаҳарда қолган ул авлодингни,
Хабар бергин, болам, қайдин бўласан?

Авазхон бу сўзни эшитиб, кўрди, ҳаддили зўр кам-
пир, агар душман бўлса, бунинг кўнглидагини билиб
бўлмас, бунга рост гапирмайин,— деб Аваз бу сўзни
айтиб турган экан:

Жоним мома, бу тарзима қарама,
Беклик давлатини мендан сўрама,
Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир нечалар ўз ҳолидан беҳабар,

¹ Улисан — ўғлисан.

Мендай гадо қаландарда нима бор,
Мамлакатни, мома, мендан сўрама,
Бемакон, бенаво ўзим қаландар,
Юрт устида юрган ўзим дарбадар,
Таркидунё қилдим, ватан на даркор,
Назирингни чиқариб бер муштипар,
Мени билсанг, Қаъба талаб қаландар.
Неча шаҳарларни юриб кўраман,
Кўп шаҳарда гадойликни қиламан,
Шайдулло деб мазгилингда тураман,
Назир берсанг, мома, дуо қиламан.

Ростин десам, ҳажга кетиб бораман,
Ихлос қилсанг мен ҳам қўллаб оламан,
Таркидунё бўлдим, қаландар бўлдим,
Жаҳонни сайл этиб мен ҳам кўп юрдим.
Шижоатли сендай момани кўрдим.
Кетсин бошимиздан қоронғи туман.
Назирингни чиқариб бер, момажон.
Қаландарни тўхтатмагин бу замон,
Мени билсанг, Қаъба кетиб бораман.

Кампир Аваздан бу сўзни эшитиб, унга қараб:—
Уғлим, Гиркўк отинг, Юнус, Мисқол паризодинг боғи
Эрамга келгандан бери отанг билан икковинг девоначи-
лиққа чиқадиган бўлдингларми? Ё илгари ҳам девона-
чилик касбларинг бормиди?— деди.

Аваз айтди:— Мома, мени сиз ким деб турибсиз?

— Сен ким бўлмоқчи эдинг, Чамбилдаги Авазсан-да.

— Аваз деб янги сизнинг оғзингиздан эшитдим. Гўр-
ўғли, Аваз ким бўлади? Дунёни кезиб, қаландарчилик
қилиб, бундай одамлар менинг қулоғимга теккан эмас.
Аваз деб гумон қилиб бир гадони ўлдириб қўйма,—
деб Аваз бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Жоним мома, сен гапирма гумонди(ни),
Гумон савдо ҳар нарсадан ёмонди(р),
Гумон сўйлаб бой бермагин имонди(ни),
Аваз деб сен қизил юзим сўлдирма,
Ханжар уриб, бағрим қонга тўлдирма,
Аваз деб сен бир гадони ўлдирма.

Бир нечук номардга кўнгил бермагин.
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Аваз деб, мендан гумон қилмагин.

Танимайман Аваз деган кишини,
Сен кесмагин қаландарнинг бошини,
Бежо билдим сендай момам ишини,
Ўлдирма, мендайн ғариб кишини.

Буни эшитиб кампир:
— Мен Авазни яхши танийман,— деб бир сўз айтиб
турибди:

Кўзингдан тўкканинг селоб нур эди,
Сизингганда қўллайдиган пир эди.
Сенинг энанг Ойгулойим дер эди,
Гуржистон шаҳрингда энанг бор эди.

Ер юзига тушмак бўлдинг, Авазжон,
Қиндик эна бўла келган момангман,
Гуржистонда мен парвариш қилганман,
Булдур қассоб отангни мен билганман,
Мен сени парвариш қилиб юрганман.

Сенинг ёшинг етти ёшга кирганда,
Хунхор шоҳ қошида маҳрам бўлганда,
Таърифинг Чамбилга сенинг борганда,
Чамбил элдан хон Гўрўғли келганда,
Ўз қўйингни ҳайдаб бозор солганда,
Гўрўғли Қўнғирвой тоғанг бўлганда,
Ҳийла билан келиб сени олганда,
Сенман бирга Чамбил борган момангман.

Чамбил бориб мусофирлик қилганда,
Юнус, Мисқол парвариш қиб турганда,
Сендай болам Ғиркўк отни минганда,
От ўйнатиб Исфиҳонга борганда,
Ғиротни бошқариб йўлга кирганда,
Эламас полвон етиб келганда,
Арпа кўлда сени ёйман урганда,
Ашурбек қўлида зиндон бўлганда,
Тор зиндонда бирга ётган момангман.

Соғ-саломат ундан озод бўлганда,
Яна қайтиб Чамбил элга келганда,
Бувиш Интизорман ўйнаб-кулганда,
Қундуз билан Юлдуз пойга бўлганда,
Меҳнат тортиб, Қундузойга борганда,
Отни қўшиб кўшнинг бири бўп турганда,

Отинг ўзмай Шониёзнинг отидан —
Сендай болам маътал тортиб қолганда,
Ғиротингга қанот бўлган, момангман.

Ул пойгадан отинг ўзиб келганда,
От ўздириб Қундузойни олганда,
Шундан қайтиб Юлдуз тоққа келганда,
Кўп душман йўлингни тўсиб турганда,
Душманларман қон тўкишиб қолганда,
Шу урушда ёри берган момангман.

Сендай болам ҳар қазога борганда,
Ҳамиша ҳамдамнинг бўлган момангман.

— Бу ҳамиша биз билан юрар экан, буни сира кўрмаймиз экан-да, — деб Авазхон туриб айтди:

— Мома, мен сизни бўлак одам экан деб туриб эдим, мен гапу авзойингиздан билдим, отамнинг ўқул¹ энаси сиз экансиз. Мен танитай, бўлак гапириб туриб эдим. Отам атайна сизникига тайинлаб юборган эди. «Қатта қизил равоти бор, дарвозаси қиблага қарайди, борсанг Ғирот билан энанглари олиб бериб юборади», деб эди. Мен ўзим асли сизникини сўраб келар эдим, сизни илгари кўрмаганликдан ишонмай, гапириб туриб эдим.

Кампир айтди:— Ҳа, балли, ўғлим, отангнинг шу айтган ўқул энаси биз бўламиз. Сенинг баҳодирлик юришларинг Чамбилда қолди, бу ерларни боғи Эрам чегараси дейди. Бу ерларда ер юзида юролмайсан. Агар ер юзида юрганнингни кўрса, хабош-бебош юрган жондорлар кўп, ҳар қайсиси ҳам сени чангалига олиб кетиб қолади. Агар боғи Эрам кирар бўлсанг, бизнинг макондан лаҳм қазийсан, ернинг ости билан борасан. Боғи Эрамда, бир шиша ҳовуз бор, ҳар жума куни шу ҳовузда кўп қизлар келиб чўмилади. Қизлар шиша ҳовузга тушганда, шиша ҳовуз ларзага киргандай бўлади. Болта билан уриб юборсанг, қозоннинг оғзидай ери ўйилади, сув сенга зиён қилмайди, такка қараб тортиб кетади, қум ер сингиб кетади. Шу қизларнинг ичида Оққиз, насияси йўқ нақ қиз, кўп узун эмас, ўрта бўйли чоқ қиз деган бир қиз бор. Ҳалиги ўйиққа тикилиб қолса, горда туриб сен тортиб олсанг, отинг билан энангнинг корини шу Оққиз қилади. Юр, болам, маконимни сенга кўрсатай, — деб Авазни дарвозадан эргаштириб

¹ Уқул — тутинган.

жўнади. Ичкима-ички кириб кетди. Етти томдан ўткандан кейин кампирнинг макони етди. Борса, қирқ қулоқли қозонда мой қайнаб турибди. Кампир шундай бир мурватни буради, ўз оёғида турган тулки, шақаллар, ҳавода учиб юрган чурчиқал, ғажирлар ўзи келиб қозонга тушиб пишаверди: Аваз буни кўриб: «Бу момам қотиб қолган қайсар экан»,— деди. Қозоннинг бошига боргандан кейин, Авазни пишириб егиси келаверди. Кампир айтди:

— Шу қозоннинг қулоғига чиқиб, биздан илми ҳол ўргангин, бизнинг эллар сеҳргар, жодугар бўлади, сўнгра қарғаб юрмагин.

Аваз кампирдан бу сўзни эшитиб билди, кампирнинг кўнглига шумлик келди. Авазхон айтди:

— Мома, бизнинг элларда буни расм ҳам демайди, касб ҳам демайди. Сизнинг элда шу ўйинлар мўътабар бўлса, бизга ўйинни сиз таълим беринг, сиз устод бўлсангиз, биз шогирд, сўнгра ўйинни биздан кўринг.

Кампир «хайр» деб Авазни онг фаҳмлаб, «Бул ёш бачча-да, буни айтганимга кўндирирман» деб:

— Болам сенга мен бир қиз бўлиб ўйнаб берай,— деди.

Момаси ўзига ора-тора бериб, жуда созланиб, қозоннинг қулоғига чиқди. Бели букрайиб, қулоғи тикрайиб:

— Ҳа, Авазхон, ана у сихак чўпни қўлингга олгин, менинг бўйиримга аста-аста туртиб қўйгин, сен ўйнаганда мен ҳам аста-аста туроб¹ қўяман,— деди. Кампир кўнглида:— Менинг навбатим келганда Авазни қаттиқ туртиб, мойнинг ичига итариб юбораман, деди. Ана энди ўйин кўрсатиб тургани:

Баҳорда очилар гуллар,

Ўйинидан берди хабар:

— Жон болам, бўлгин хабардор,

Боғда очилар гулгунчалар,

Гулга ярашар нимчалар,

Растада косиб баччалар,

Билмас ишин бир нечалар;

Таълим олгин бекваччалар.

Меҳнат тортиб бунда келиб,

Моманг сенга ўйин қилиб,

Ўйин кўрсатар қиз бўлиб,

Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.

¹ Туроб — туртиб.

Сихак чўпни қўлга олгин,
Аста-аста турта қолгин,
Қиз бўлганим болам, билгин,
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.
Чамбил юртдан бунда келиб,
Қўп ерларда жафо кўриб,
Моманг сенга устод бўлиб,
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.
Сенсан ул Чамбилнинг хони,
Отанг Чамбилнинг султони.

Қўп жафони йўлда кўрдинг,
Энам дединг, интиқ бўлдинг,
Келиб менга дучор бўлдинг,
Қиз бўлган ўйиним кўрдинг,
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.

Англа энди бекбаччалар,
Балки моманг, ойимчалар,
Бу сенинг кўнглингга қарар,
Сенга ўйин таълим берар,
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.

Хаёлингни бошқа бўлма,
Ёмонларга дучор бўлма,
Омон бор, бу элда қолма,
Сенинг ёру дўстинг борма?
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.

Болам, сенинг кўнглинг хушлаб,
Сихак чўпни қўлга ушлаб,
Мана, қара, қадам ташлаб,
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.
Балки ўйиним бас бўлди,
Таълим олсанг, кўнглинг тўлди.

Қарагин, болам, на бўлди.
Рўмолим далгардон қўйиб,
Сенга ўйин таълим бериб.
Моманг қиз бўлди, қиз бўлди.

Қўринг шунда Авазхонни,
Сихак чўпни қўлга олди.
Фақир Аваз турта қолди,

Кампир сапчиб мойга тушди,
Иссиқ ўтиб энди пишди.
Кулиб қиз бўлди, қиз бўлди.

Аваз момасин ўйнатди,
Куйиниб кампир жайнабди,
Аваз туртди, мойга кетди,
Энди ҳолин сўрамайди,
Кампир кулиб пишиб ётди.

Энди ўлгандир,— деб Аваз қаради. Қараса, кулиб ётир.— Э, бу баччағар ўлмайди экан-да»,— деб кампирнинг йиғиб қўйган қуруқ ўгинлари кўп эди, судраб келиб қозоннинг остига «турди беги» қилиб қалай берди. Бирор майдон мойда қайнатди. Қараса, ҳали ҳам ўлмайди, «қиз бўлиб» кулиб ётибди,— энди буни қозондан олиб тепкилаб ўлдирмасам, бу айёр ўлмас деб ташқарига судраб олди. Бу кампирни булай-шулай тепкилаб кўрса, кулиб ётир деса, илгаридан пишиб, ўлиб, иржайиб кулиб ётган экан. Кампирни ўлдириб бир ерга ташлади. Кампирнинг ўз шумлиги бошига етиб, ҳеч иш қилмай ўлиб кетиб, энди Аваз саранжом олиб, кампирнинг аслаҳа-анжомини топиб, дурбин кўриб, тўғрилаб, Эрам боққа кирмоқни ихтиёр қилди. Аваз айтди:— Бу кампир бағана¹ рост айтгандир, лекин шунинг айтгани рост, мен одамзод, ҳарчанд бўлса, энам паризод, ўзим ҳам биламан, одамзодга паризод дўстлик қилмайди, унинг жинси бошқа. У одамнинг тупроғидан ясалган йўқ ўзи. Агар кўнгли бошқа бўлган бўлса, унинг устига от ўйнатиб боғи Эрам дарвозасидан кириб боргундай менинг қадимги от, яроғ-асбобим бўлмаса, пиёда кишининг нимага қурби келади. Илгаридан қолган нақл бор: «Отлининг ризқи олтов, туя минганга тўртов, эшакликка икков, пиёдага ҳеч» деган, пиёданинг шунча ҳурмати бўлар экан,— деб ғор қазимоқнинг ҳаракатидан бўлди:

Аваз диққат бўлди бағрини эзиб,
Қаттиқ кунда энди кўнглини бузиб,
Фарҳоддай бўп, мунда ер қазиб.
Гоҳ вақтларда Аваз кўнглини хушлар,
Бўшатган тупроғин чиқариб ташлар.
Ҳеч билмайди қандай бўлар бу ишлар.

¹ Бағана — бол.

Таваккал том қилиб Аваз боради,
Оқшом-кундуз билан иши бўлмади,
Кеча-кундуз горни қазиб жўнади,
Шундай бўлди бунда Авазнинг иши,
Бунни танийдиган йўқди ҳеч киши.

Боғ оралаб қизил гуллар терсам деб,
Момам айтган насиҳатин билсам деб,
Қани мен ҳам Эрам боққа кирсам деб,
Шиша ҳовуз тагига бориб турсам деб,
Хабар берган Оққизойни кўрсам деб,
Аҳволим гапириб унга кўрсам деб.

Мен билмайман не сўз чиқар тилидан,
Айтган сўзим кела қолса қўлидан,
Хабар олса мендай марднинг ҳолидан.
Аваз чечан гапни гапга улади,
Ҳар замон тўғрилаб дурбин кўради,
Ер остидан лаҳм қазиб боради,
Таваккални бир облога қилади.

Ҳориб-чарчаб Аваз ер қазиб ётди,
Билмайди неча кун орадан ўтди,
Бир куни ҳовузнинг тагига етди.
Жума, душанбани Аваз билмайди,
Ҳовузнинг тагига тиклаб ётибди.

Шунда Оға Юнус кўп қизлар билан ҳовузнинг бўйига келди, қизлар ҳовузга тушмоққа ҳаракат қила берди. Оға Юнус у қизларга қараб икки сўз гапириб турган ери:

Кокилларинг ешилганди тол-тол,
Ҳар толига берса етмас дунё мол,
Бу сўзга, паризод қизлар, қулоқ сол,
Душман келиб бизни қилмасин поймол.

Чечиниб бундаин чаққон бўлманглар,
Менинг айтган сўзим ҳазил билманглар,
Зинҳор қўйинг, шиша ҳовузга кирманглар.

Очилар баҳорда боғнинг бодоми,
Бу ерга етмасин одам қадами,
Сўз айтиб йиғлайман сизларга зор-зор,
Тушмагин, тортилиб тургин, кўп қизлар.

Хазон бўлса боғнинг гули сўлади,
Шиша ҳовуздан одам иси келади,
Одам бўлса, қаттиқ ишлар бўлади,
Сўлган гулга келиб булбул қўнади.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Ҳар гулнинг ишқиди сайрар булбуллар,
Булутлар маст бўлса, чалқийди кўллар,
Санам қизлар, шиша ҳовузга кирманглар.

Бизнинг пайимизда биров бўлмасин,
Олис йўлдан меҳнат тортиб келмасин,
Ҳовузнинг тагида пойлаб турмасин,
Бизнинг ишимизни ўсал қилмасин,
Қайтинг қизлар, шиша ҳовузга кирманглар.

Чечинмайин, кийинг либосларингни,
Душман бўлса, забун қилар ҳолингни,
Қайтиб бориб қилгин ўйинларингни,
Паризодман, киргизмайман барингни,

Санам қизлар, шиша ҳовузга кирманглар.
Оға Юнус сенга айтар насиҳат,
Яна ҳам босмасин бунда фалокат,
Агар одам бўлса бўлар аросат,
Юр мазгилга, бирга-бирга борайлик.

Узга қизлар бу сўзни Оға Юнусдан эшитиб:— Се-
нинг Гўрўглининг қўйнидан чиққанинга олти ой ўтгани
йўқ, сендан одамнинг иси кетгани йўқ, бизга билинмай-
ди. Бизнинг хаёлимизни бўлма, бекор сўзларни бизга
лоф урма,— деб ҳар нима бор либосини ечиб ташлаб,
кўп қизлар дирдай, қирдай бўлиб, баданлари оппоқ қор-
дай бўлиб, ҳовузга ташлай берди.

Шул вақтда ҳовузда қизлар ўз машғулотида молтиб,
қолқиб, чўмилиб ётиб эди, шиша ҳовуз шиқирлаб,
ларзага келгандай бўлди, Авазхон ҳовузнинг тагида
кунни кўрмай, ҳеч нимани билмай ётиб эди. Ҳовузнинг
шиқирлаганин билиб: «Қизлар ҳовузга кирган ўхшайди,
кел, таваккални қилайин, шиша ҳовузни болта билан
урайин, ё буд бўлар, ё нобуд бўлар, тақдирдагини кўра-
йин» деб болта билан шиша ҳовузни урди, қозоннинг
оғзидай ер ўйилди. Сув гумбураб такка қараб тортиб
кетди, қум ер, сингиб кетиб, Авазга зиён қилмади.
Тор ерда ғарқ бўлиб кетаманми деб туриб эди, зиён

қилмагандан кейин:— Энди иш осон бўлди, ҳовузнинг ичидан чиқиб қарай бераман,— деб туриб эди, бир Оққиз деган қиз сув билан аралашиб келиб, ўйиққа тикилиб қолди. Авазхон:— Бир ўзим эдим худой берди,— деб оёғидан ушлаб олди. Форда туриб олдига тортиб олди. Аваз бу қизнинг жаҳадига қаради. Сувдан чиққан шамакдай бўлиб турибди. Аваз кўрди, дуруст болага ўхшайди. Ирқи олмадай жуда пишган, зулфлари белига тушган, бир нечалар жамолини кўрса, ақли шошган. Авазхон:— Худой бераман деса, шундай қилиб берар экан-да,— деб турибди. Ҳовуздаги қизлар бир-бирига қарамай, бош олиб, ҳар қайсиси ўз бошига қочиб бораётибди:— Ҳамма у дунёга ўлик кетса, Оқпартирик кетди,— деб бораётибди.— Оққизни ер ютди,— деб энтикишиб, куйиб-пишиб, кўшк-айвонга бориб, бир-бирини елпиб, бу қандай аломат бўлди?— дейишиб ётибди.— Бу ишга одам ҳайрон қолди, кўп бир аломат бўлди. Оға Юнуснинг айтгани келди,— деб ўтирди.

Энди Оққиз ернинг остига тушиб, ақли шошиб, не вақтда дамини ростлаб, хаёлини пешлаб, Авазни кўрди. Аваз ҳам ёши ўн саккиз-йигирмага боргандай, жамоли қоронғи кечани ёруғ қилиб тургандай. Буни кўриб, Оққиз: «бу ишимдан фойда қилармиканман деб, бу ерга қандай келган одамсан?— деб сўраб тургани»:

Менга теккан эранларнинг назари,
Ҳаргизи йўқ ота билмас безори.
Ер остига нечук тушган гузаринг,
Одаммисан, паримисан хабар бер?
Бу ўлкага нечук тушган гузаринг?
Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Юришингни билмас сени бир неча,
Тарзингга қарайман, лочин бекбачча,
Бизнинг билан ўйнаб-кулсанг бир кеча,
Сенинг хизматингни қилсам ўлгунча.

Бегижон, эшиткин менинг сўзимни,
Одаммисан, менга билдир ўзингни.
Хафа қилма мендай сарви-нозингни,
Қулоққа тут, менинг айтган сўзимни.

Сендан савол сўрар гул юзли дилбар,
Мазгил жойинг қайда, давлатли шунқор?
Хуснинг кўриб сенга бўлдим харидор,
Одам ўғли бундай хушрўй бўларми?

Тақдир тортиб менга дучор келарми?
Аччиқланиб гул тарзимга қарама
Худо лойиқ кўрган сендай тўрама?

Қаерларда ўйнаб-ўсган элатинг?
Жафо чекиб, кўпдир сенинг меҳнатинг,
Ким бўлади, хабар бергин авлодинг?
Остингда йўқ экан минмакка отинг,
Қайси шаҳар сўраган мамлакатинг?
Сиру ҳолинг билдир менга, бекзодим?
Сендан савол сўрар гул юзли дилбар,
Савол қилдим ҳам индамай турдинг,
Мендайн жононнинг жамолин кўрдинг,
Дунё жафосига сен ҳам кўп юрдинг,
Хабар бер, хонзодим, қайдан бўласан?

Авазхон Оққиздан бу сўзларни эшитиб, ўзини билдирди, ҳалиги ўзи ўлдирган момадан эшитиб эди:— Шу Оққиз деган қиз дучор келса, ишинг ўнг бўлар, энанг билан отингнинг корини шу қилар,— деб эди. Энди Аваз:— Кўнглимда борини бунга гапирайин,— деб икки оғиз сўз айтиб турибди:

Кўнглимда борини сенга билдириб,
Хол бўлсин деб оқ юзингни тилдириб,
Хафа қилмай сен дилбарни кулдириб,
Бошдан ўтган кулфатимни билдириб,
Кўрган аҳводимни баён айлайин.

Не кўриб, кечириб, манов дунёда,
Кўп юриб алашим бўлди зиёда,
Сувсиз кўп чўлларда юрдим пиёда,
Ҳарна ўтганини баён айлайин.

Бир гап билан чиқиб Чамбил элимдан,
Душман қирқиб чиқолмаган йўлимдан,
Ҳазар этмай ноҳақ келган ўлимдан,
Аччиғлансам, ҳар иш келар қўлимдан
Чиқиб келдим мен ҳам Чамбил элимдан.

Ҳозир ўзим бунда келдим саргардон,
Чамбилнинг элида сурардим даврон,
Олмос пўлат белда, эгнимда қалқон.
Гўрўгли ўғлиман, отим Авазхон.
Бу ерларга бўлиб келдим саргардон,

Бу жароҳат жигар-бағримни тузлаб.
Гоҳ ерларда кетдим бўтадай бўзлаб,
Энам билан бунда отимни излаб,
Эрам боққа йўқчи бўлиб келдим мен.

Кимни кўрсам қушдай бўйлаб қарайман,
От дарагин ҳар ерлардан сўрайман.
Эрам боққа йўқчи бўлиб келдим ман.
Сўзимни фаҳмлагин, гул юзли жонон,
Отим дедим, жафо тортиб кўп замон,
Мендай мардга хизмат қилсанг бўйингдан.

Яна қайтиб кўраманми юртимни,
Сен қўлга киргизсанг, Ғиркўк отимни,
Сенинг билан ўлтириш хўп суҳбатимди (р),
Кўндирсанг энамдай паризодимни.

Гўрўғли отамни андайн доғлаб,
Мен келганман шу ишларни сўроқлаб,
Англа, эшит, менинг айтган тилимдан,
Паризодсан, келарми шу иш қўлингдан?
Агар келса хабар олгин ҳолимдан,
Қайтмагин, ойимхон, тўғри йўлингдан.

Кўп йиғладим, кеча-кундуз дод-дод,
Гоҳ ерларда бировларни этиб ёд,
Хизмат қилиб менинг кўнглим айла шод,
Менинг билан даврон сургин, паризод!

Хизмат ўрин бўлса, сени биламан,
Сени ҳам Чамбилга олиб бораман.
Сен билан Чамбилда даврон сураман,
Чамбил борсанг, сенман ўйнаб куламан.

Паризод, сен менинг кўнглим хушлагин,
Кўнглингда гинангни кейин ташлагин,
Ўйлаб туриб яхши йўлга бошлагин!

Қабул қилгин баён этган сўзимни,
Чамбилбелдан келган хон Авазингни,
Қўлга келтир менинг асби тозимни.

Кўздан тўкиб бунда селоб ёшимни,
Қўлимдан қочириб асби қушимни.
От кетиб, олдирдим ақли ҳушимни,
Ғангитиб чўлларда қанча бошимни.

Хизмат қилсанг, битир менинг ишимни,
Хафа қилма, кулдир мендай кишингни,
Чамбил олиб кетай гул бувишимни,
Сен билан Чамбилда ўтиришимди (р).

Оққиз Аваздан бу сўзни эшитиб, «ғам ема» деб
Авазга қараб бир сўз айтиб турибди:

Майдон бўлса бедов отлар чопилар,
Терлаб келса, банот жуллар ёпилар,
Ғам ема, бегижон, йўғинг топилар.

Миндирарман сени Ғиркўк отингга,
Омон-эсон боргин Чамбил юртингга,
Қойил қолгин сен менинг хизматимга,
Эга бўлгин доим мамлакатингга.

Қозининг олдида шабгир нойиби,
Омон бўлиб боргин, юртинг соҳиби,
Сенга қурбон мендай ойимнинг жони.
Обод бўлар сендай марднинг макони,
Бунда ким билади, Чамбилнинг хони.

Отим деб сен кўп интиқ бўласан,
Қамликнинг камолин ахир кўрасан,
Мендай ойим билан даврон сурасан,
Бегижон, хизматим менинг биласан.

Сўнгра қойил қолгин менинг ишима,
Олис бўлмай яқинлаб тур қошима,
Қўл солиб ўйнагин қордай тўшима,
Сўнгра қойил бўлгин қилган ишима.

Отлантирсам, бундан сендай бекзодни,
Бойласам белингга кескир пўлатни,
Душман кўрсанг, қилгин сен ҳам ғайратни,
Томоша қил, Эрамдай мамлакатни.

Ажойиб, ғаройиб Эрамнинг боғи,
Бу гулистон париларнинг чорбоғи,
Қўрганнинг қолмайди юракда доғи.
Ажаб гулистондир бошдан-оёғи.

Қизлар юрар даста-даста,
Ҳаммаси бир барваста,

Кўрмакка одам ҳавасда,
Кўрган одам бўлмас хаста,
Ажойиб гулистон Эрам чорбоғи.

Бу ерларни хўп томоша қиларсан,
Нор кесар олмосни белга чаларсан,
Отланганда Кўйиқофни кўрарсан,
Душман кўрсанг шўриш-ғавғо соларсан.

Кўп душман йўлиқса, танҳо борарсан,
Неча кунлар Эрамбоғда турарсан,
Бир куни юртингга қайтмоқ бўларсан,
Агар қайтсанг, олиб кетгин, бегижон.

Қулоқ сол, бегвачча, айтган додима,
Кўнглинг борми, мендай паризодингга?
Сен мени миндирсанг бедов отингга,
Мени олиб борсанг мамлакатингга,
Кўнглинг тўлса менинг бу хизматима.

Хазон қилма тар очилган гулларни,
Ташлаб кетиб хафа қилма дилбарни,
Мен ҳам кўрай одам юрган элларни,
Одамзоднинг шаҳри қандай бўлади.
Кўрмакка паризод ҳавас қилади,
Эрам боғда умрим ўтиб боради,
Сиздай хоним менга дучор келади.
Кўнглим сенинг юртинг ҳавас қилади,
Олиб кет, бегвачча, мамлакатингга.

Бу сўзларни мен энангга билдириб,
Беўрин ишингни сенга кўндириб,
Хафа қилмай сени мунда кулдириб,
Паризод энангни қашлаб кўндириб,
Олиб кетгин мени Чамбил юртингга.

Паризодлар ўйин-кулги қилади,
Сиздан қолмас, мендай ойим боради.
Бориб кўрай, Чамбил қандай бўлади,
Чамбил юртни Оққиз ҳавас қилади,
Олиб кетгин мени Чамбил юртингга.

Авазхон Оққиздан бу сўзни эшитиб:
— Ҳа паризод, шу ишимни ўрин қилсанг, Фирот билан энамни қўлга келтирсанг, мен сени олайин, Чам-

билга ҳам бирга олиб борайин,— деди. Унда Оққиз туриб айтди:

— Мен бу ишни ўрин қиларман, сенинг оларингга менинг кўзим етмай турибди, яқин турмай олис турасан, агар олис турмай яқин турсанг, бўлак дахл қилмасанг ҳам, ҳеч бўлмаса ҳам муччи-қучоқ олсанг, одамнинг кўнгли якдила бўлиб, ширинкома қилиб, барака қилгандай бўлади,— деди. Бу сўзни эшитиб Аваз:— Хайр, яқинлаб турайин, шу хизматни ўрин қилса деб, яқинлаб бориб, муччи-қучоқ олиб, иккови аҳли ваъдани қилиб ёрдан чиқариб юборди. Шунда паризодлар ўз мазгилида суҳбат қуриб ўтириб эди:— Ҳамма у дунёга ўлик кетса, Оққиз тирик кетди,— деб турган вақтида Оққиз кулиб кириб борди. Ҳаммаси буни кўриб, шодхуррам бўлиб, кийим-либосларини бериб, кийимини кийиб, ҳусни камолга қандай бахтиёр бўлди деб, бўлакдан ҳаммаси кўришиб-сўрашиб:— Сен қаерга бординг, қандай ишлар кўрдинг?— деб сўрашиб турди:

Оққиз туриб айтди:— Мен у дунёга бордим. Шунда парилар туриб айтди:— Жаҳонни сайр этиб, ер юзини учиб кўрдик. Дунёда не гап борини ҳам билдик. Лекин у дунёда нима воқеа борини билмаймиз. Сен биздан ҳам жаҳонгашта бўлдинг, у дунёга ҳам бориб келдинг, у дунёнинг ҳикоясидан бизга хабар бергин.

Оққиз айтди:— У дунёда сиру савдолар кўрдим. У парилар айтди: Сенинг олдирганинг ўрол, сўйганинг ҳалол, бизга у дунёнинг ҳикояларидан гапир, эшитайлик. Шунда:— У дунёга бориб, шундай нарсаларни кўрдим,— деб гапириб турибди:

Насимийни қўйдай босиб сўйдилар,
Терисига сомон тиқиб қўйдилар,
Тўхмат билан Мансур бошин олдилар,
Мансурнинг оройиш дорини кўрдим.
У дунёни кўрдим, йўқдир вафоси,
Ғанимат бил, шулдир завқу сафоси...
Кўрганимни сизга баён айлайин,
Чамбил хони, анда Авазни кўрдим.

Ҳар ким кўрса бўлар ҳуснига қурбон,
Йигирмага ёши борган Авазхон,
Бир навжувон экан, ўзи хиромон,
Шижоат келбатли, жуда мард ўғлон,
Ўйнаб-кулсанг қолмас юракда армон,
У дунёда кўп гаплашди Авазхон.

Гулдайин тарзима боқиб қаради,
Юнус, Мисқол энам, деди, сўради,
Эрам боққа бирга келмак бўлади,
Қайтарда Авазга йўлиқмай қайтдим.

У дунёда юрган Чамбил бекзоди,
Эрам боғда бордир унинг Фироти,
Фирот деса, сира қолмас тоқати,
Сўраб қолди Чамбилнинг валламмати.

Кўп экан элида марднинг ҳурмати,
Мен қиларман шундай бекнинг хизмати,
Бор экан бошида жиға давлати,
Ҳали ҳам тарзига марднинг қарадим,
Чамбилдаги сипоҳилик ҳурмати.

Бу сўзни Оқпаридан эшитиб Оға Юнус айтди:

— Ўзга кўрганинг ростдир, лекин Авазни кўрганинг ёлғон бўлди. Бизлар оловдан пайдо бўлганмиз, улар тупроқдан пайдо бўлган. Лекин сулув деганинг ёлғон эмасдир. Бизлардан одамнинг сулуви босим келади. Ўтга тупроқ ташласа ўчади. Ул ўлгандан кейин ўз наслига қўшилиб кетади. У сенга у дунёда йўлиқиб, гаплашиб, Фиротни ҳавас қилиб юрмайди. Бу гапингни рост деб, ҳеч ким ишониб, кўнгли гувоҳлик бермайди.

Оқпари туриб айтди:

— Ҳали ҳам у дунёдан кўрган еримдан эргаштириб келиб кўрсатмасам сизлар ишонмасизлар,— деб ўрнидан туриб кетди. Форнинг бошига етди. Авазни чақириб, шиша ҳовузнинг ичида туриб Авазнинг билагидан тортиди. Бу ҳам забардастгина гўла¹ қиз эди. Авазни фордан тортиб олди. Авазни олиб, йккови гаплашиб Оға Юнуснинг қошига етди. Авазни кўриб рашки келиб, даргазаб бўлиб, эна-болалиги қолиб пари халқида раҳм бўлмайдди. Авазни зиндонга буюрди.

Хизматкорлар Авазни зиндонга ҳайдаб бораётир. «Шундай йигитни зиндонга солибди»,— деб бир нечаси ёмон кўраётир. Бир нечаси «хўп йигит экан» деб ияриб бораётиб, бир нечалари афсона сўзлар гапираётир:— Кўрган вақтда кўнглим хуш-да,— деяётир, бир нечаси:— Оламан деб ваъда қилди, кеча тушда,— деяётир.

Авазни зиндонга ташлаб қайтди. Оқпари ҳам эргаштириб келганига пушаймон еб, жуда оёғи қўйвошиб

¹ Гўла -- йўгон, семизгина, кучли.

кетди. Авазхон зиндонда ётиб:— Ҳай аттанг, энам деб бекор келибман, бунинг бунчалик экаини билмабман. Отам Гўрўгли у ҳолда ётиб эди, Аваз кетди, бир ишни битириб келади деб кутиб ётгандир. Мен зиндонда га-риб бўлиб ўлиб кетсам,— деб ўз ҳолига кўнгли бузи-либ, бу сўзларни айтаётир:.

Мард белини боғлаб йўлга киргунча,
Энам деб ахтариб бунда келганча,
Чўлларнинг чўпони бўлсам бўймиди?¹

Бало тоғда баҳодирлик қилгунча,
Балонинг қўлида ўлсам бўймиди?
Бало миниб бу дунёни кезгунча,
Балонинг қўлида ўлсам бўймиди?
Ҳақ-таоло қилди мени саргардон,
Наф кўрмадим, энди қилдим пушаймон,
Бир меҳрибон энам бўлганди душман,
Мазгилим айлади қоронғи зиндон.
Гал билан чиққанман мен ҳам бу йўлга,
Ҳоридим, чанқадим бу узоқ чўлга,
Энди келиб тушдим қоронғи тўрга,
Ишим тушиб қолди ўзимдай зўрга,
Ҳеч ҳамдамим йўқдир мен билан бирга,
Етолмайин энди қолган мазгилга.

Азоб кўриб ширин жоним бу танда,
Йиғлаб қолдим бу қоронғи зиндонда,
Одамман деб энди бўлдим шарманда,
Бу зиндонда азоб тортиб қолдим ман.

Дод деганман эшитмайди сўзимни,
Гаждумбекдай ўяр икки кўзимни,
Охир қийнаб ўлдиради ўзимни.

Тўкаман кўзимдан жаладай ёшди (ни),
Кўролмаيمان ул қолган тенгу тўшди (ни),
Узоқ қолган у қавму қариндошди (ни),
Жаббор эгам гангитганди бу бошди (ни),
Мард эдим, ишим номардга тушди,
Қон тўкиб мен қилар эдим савашди (ни),

Зарбимдан кўп душман титраб қочди,
Яёвлик асари, ақлим шошди.

¹ Бўлмасмиди.

Бир гап билан келиб зиндонга тушдим,
Аёлни ҳимоя тутиб эргашдим.
Бир гапни билар деб ул замон турдим,
Паризод энамнинг қошига келдим.

Қалайсан деб менинг ҳолим сўрмади,
Кўришиб, бадбахтлар, ҳолим билмади,
Мени кўриб жуда ҳам рашки келди,
Олиб келиб, қурғур, зиндонга солди.

Оққиз Оға Юнусга қараб:— Сен олдирганинг ўрол,
сўйганинг ҳалол дединг, нима иш қилсанг кўнглимга
оғир олмайман дединг. Мен у дунёда кўрган еримдан
Авазни эргаштириб келиб кўрсатдим, «Нимага кел-
динг?»— деб Аваздан сўрамасдан зиндонга солдинг.
Авазнинг нима ишга келганини билгин? Яхшилик ўй-
дами, ёмонлик ўйдади, юрганини билмай, бир оғиз
нима ишда келдинг деб, Авазнинг кўнглини сўрамай,
зиндонга солдинг. Ақлингнинг калталигини ўзинг
маълум қилдинг,— деди. Шунда Оға Юнус айтди.

— Уйласам, сенинг гапинг маъқулдай. Бўлмаса,
чиқариб олиб кел. Нима ишда келганини сўрайик.

Шунда Оққиз оёғи енгиллашиб, ўрнидан туриб кел-
ди. Зиндоннинг бошига етди. Зиндонга қараб, Авазни
сўраб, бу сўзларни айтиб турибди:

Мана тоғда буктарилган қормикан,
Юртини кўрмакка интизормикан,
Қаддингдан ўргилай, Чамбилнинг хони,
Чоҳ тубинда Чамбил хони бормисан?
Энанг дарғазаб бўп зиндонга солди.
Оқ юзимга панжа урар холимиз,
Мен ғариб сўзима қулоқ солингиз,
Бу зиндонда қандай кечди ҳолингиз?
Ҳажр ўтига куйдирмагин танамни,
Мунча солма менга доғу аламни,
Ғариб бўлиб, чоҳ тубинда қолибсиз,
Сизни сўраб турган Оққиз санамдир
Худо олсин ақли кўтоҳ энангди (ни).

Нимани кўнглига у маъқул қилди.
Ловловлиқ қип сизни зиндонга солди,
Билмадим ҳолингиз сизни не бўлди?

Чоҳ бошида туриб такка қарадим,
Яна кўрсам ҳосил бўлар муродим.

Омон-эсон борми сендай бегзодим,
Зойи бўлаёзди қилган хизматим.

Сизни ҳайдаб кетди, ақлим шошиб,
Мен қолдим юрар йўлда адашиб,
Хизматга мен келдим, дарёдай тошиб,
Сизни кўрсам қолай бирга сўзлашиб.

Қулоқ соб эшитгин айтган нидога,
Улим навбат етар шоҳу гадога,
Қизларнинг ичида менман ўдага,
Қийганим ипакдир, олтидан жиға,
Жасадингдан мендай ойим садаға.

Қаторга тиркалган лўкча нормисан?
Мени кўрсанг, сен ҳам харидормисан?
Ғамдан қутулсам деб интизормисан?
Чамбил хони, бу зиндонда бормисан?

Қараб кўргин мендай гул бувишингни,
Мен кўрайин сенинг ўтиришингни,
Чамбил хони чоҳ тубинда бормисан?
Бор бўлсанг сен, чиқаргин товушингни.

Кўрмасам йиғлайман, қиламан фарёд,
То ўлгунча мен ҳам сизни қилиб ёд,
Бузилсин, ёқилсин ул чархи ношод,
Ҳайф, навжувоним, қомати шамшод,
Бўйингдан айлансин мендай паризод.

Бу сўзни эшитиб, Авазхон ўзини билдирди. Арқон солиб, Аваз белига бойлаб, зиндондан чиқариб, энасининг қошига олиб борди. Энаси Авазни кўриб, ҳолаҳвол сўраб:— Нимага келдинг? Мен сенга мени қиёматда кўрасан деб эдим, у гапимни қулоққа олмасдан ҳалак бўлиб келибсан,— деб Аваздан икки оғиз сўроқ сўраб турибди:

Асқар тоғнинг бошин чалган туманми?
Ғамли қулга, болам, охир замонми?
Юрт эгаси Гўрўрлихон омонми?

Чамбилда бор эди қанча амалдор,
Ҳаммаси ҳаммиди бизга хизматкор,
Туркманнинг катгаси у Аҳмад Сардор,
Чамбил белда сардор беклар омонми?

Белинга бойлагин заррин пўтангни,
Худойим кечиргай қилган хатонгни,
Мен сўрадим хон Гўрўғли отангни,
Юрт эгаси Гўрўғлихон омонми?

Бир облога етгай менинг нолам деб,
Авазим, Чамбилдан келган болам деб,
Қандай бўлди, менинг кулба хонам деб,
Ўйнаб-ўсган мазгил жойлар омонми?

Шундай бўлди менга ҳақнинг фармони,
Қандай бўлиб қолди Чамбилнинг хони?
Унда ҳам бор эди кўшки айвони,
Қандай бўлиб қолди ўсган макони?
Чамбил элда кўрган кўзлар омонми?

Арзирум шаҳридан Даллийим келди,
Фалак мени шундай савдога солди,
Менинг ақли ҳушим яратган олди,
Эрам боғни энанг, ахтариб келди.
Келгандан сўнг, энанг, пушаймон қилди.

Билмадим отаннинг ҳоли не бўлди?
Сен келдинг, сенга раҳбар бўлмадим,
Фарзандим деб, сенинг ҳолинг сўрмадим,
Сипойилик қилдим, қадринг билмадим,
Ўйнаб-ўсган меҳрибонлар омонми?

Оҳ тортсам қурийди танимда дармон,
Ўйласам кўп бўлар юракда армон,
Чамбилда давлатинг катта, Авазжон,
Аваз болам, омон-эсон бормисан?

Аваз болам, менинг жону дилимсан,
Гулшанда очилган тоза гулимсан,
Аваз қўзим, яхши кўрган улимсан,
Меҳнат тортиб мени излаб келибсан,
Болам, мендан нафсинг оғриб турибсан.

Зиндоннинг заҳматин бунда кўрибсан,
Сен энангдан кўп норизо бўлибсан,
Келганинга сен пушаймон қилибсан.
Мен сени зиндонга солдим,
Аҳволингдан хабар бергин?

Жон болам, сен нега келдинг?
Юрган юришинг сўрайин.
Не ишда келдинг, билайин?
Сарсон қилдими худойим,
Сўзингга жавоб берайин,
Тортинмай гапириб бергин,
Бол Аваз сендан сўрайин,
Энди кўнглингга қарайин,
Сиру аҳволингни билайин,
Сўйлагин, кўзим, кўрайин?

Бу сўзни эшитиб, Авазхон энасига қараб:

Жоним энам, келдим, дейди,
Жабру жафо кўрдим, дейди.
Иъза бўлиб қолдим, дейди,
Бераҳмсан, билдим, дейди.
Мен зиндонда турдим, дейди.
Зўрлигингни билдим, дейди.

Бу сўзни айтар Авазхон,
Танимдан қуриган дармон.
Неча вақт зиндонда қолдим,
Парисан, бераҳм, билдим.
Энам менга зулм қилдинг,
Угайлигингни билдирдинг.
Агар менга оқ сут берсанг,
Мени қилмас эдинг сарсон.
Авазхон деб маломат қиб,
Энди сўзлар дўсту душман,
Кўп ишни қилдинг, энажон,
Чиқмас эсимдан бу замон,
Менга бермай деддинг, омон,
Ташладинг қоронғу туман,
Уғлингни айладинг зиндон.

Айрилиқ ўтига бағрим доғлайман,
Парисан, бераҳм дейман, йиғлайман,
Энамсан, бераҳм дейман, йўқлайман.
Энди сенга тил боринда сўзлайин,
Кўрганимни сенга баён айлайин:

Жабру жафо менинг жонимдан ўтди,
Узинг кўрган Чамбил вайрон бўб кетди.
Чамбил атрофини душман олибди.
Кенг Чамбил ўртада бўлиб қолибди.

Қирқ йигитлар гулхонани қулатди,
Хон Гўрўғли отам дунёдан ўтди.
Ўзинг кўрган Чамбил сабил бўлибди.
Пиёдалаб Аваз ўғлинг келибди:

Шунча ишни Аваз ўғлинг кўрибди.
Душман бизни оёқ ости қиб кетди.
Жуда ҳам Ғиротнинг қадри ўтди,
Ўз хўрликдан ёт хўрлик деб фарзандинг,
Боғи Эрам қараб Аваз йўл тортди.

Бало миниб неча тоғлардан ўтди.
Охири оқибат, Эрамга етди,
Боғи Эрам келиб койишинг тортди,
Энамсан, бераҳм дейман, йиғлайман.

Чамбилбелда қолди шоҳлик шавкатим,
Белимда ярқиллаб кескир пўлатим,
Сипойилар қилар эди хизматим,
Ҳозирликда гадо бўлган улфатим.

Ғиротим деб излаб келган фарзандинг,
Жоним эна, билмагани билдирдинг,
Қизил юзим заъфарондай сўлдирдинг,
Оҳ тортганда айтганингга кўндирдинг,
Улмасам ҳам ози бери қилдирдинг,
Энамсан, бераҳм дейман, йиғлайман.

Сени излаб чиқиб Чамбил элимдан,
Чамбил элда туз еб ўсдим қўлингдан,
Сен бундайин умид уздинг ўғлингдан.
Фарзандим деб хаёлингни бўлмадинг,
Қаҳру, зулму, ёмон кундан қолмадинг,
Кўп йиғладим, эна, мени билмадинг,
Эна, нега ҳеч раҳбарлик қилмадинг?
Фарзандим деб сен кўнглингга олмадинг,
Муттаҳам кўнглингдан сира қолмадинг,
Қолган Чамбил элдан умид қилмадинг,
Келган вақтда Ғиротимни бермадинг.

Бу сўзни эшитиб, Оға Юнус Оққизни чақириб:—
Бизники номаъқулчилик бўлди, Авазнинг ўпкалагани
тўғри келди. Жинни феълликка кетган эканмиз. Бўл-
маса, Чамбилда жони дилим, бир суяниб юрган Аваз
ўғлим, шунча йўлдан ҳалак бўлиб келибди. Мен ичим-

да ёмон кўрсам ҳам, сиртимда пой-патак бўлиб, Аваз-нинг кўнглини олиб турсам тузук эди. Авазнинг кўнглидан чиқмайдиган иш қилдим. Аваз келгандан зиндонга солдим. Ҳамиша бетимга таъна бўладиган гапни сотиб олдим. Авазнинг гапи авзойидан Чамбил жуда горат бўлибди. Душман буларни тинчитмабди. Ёби отлар буларга ҳожат бермабди. Энди бориб, Фиротни абзаллаб чоқлаб, олиб келиб Авазга бергин!— деди.

Оққиз бу сўзни эшитиб, ўрнидан туриб, Фиротнинг қошига бориб, Фиротни қашлаб, сипириб, эгарлаб, юганлаб, заррин добуллар солиб, Оға Юнуснинг қошига етаклаб келтирди. Фирот Авазни кўриб учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзи таркашдай, юлдузни кўзлаб, тараққос бойлаб ўйнай берди.

Энаси Оға Юнус илгари боғи Эрамда подшо эди, келиб яна қадимги ўрнини олган эди. Авазга яхши сарполар кийгизиб, белига олмос пўлатни бойлаб, Авазнинг қўлтиғидан кўтариб, Фиротга миндириб, хуш келибсан қилиб, энаси бир-икки оғиз сўз айтиб турибди:

Отангнинг мероси тегди кўлингга,
Ана, кетар бўлсанг Чамбил элингга,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин Авазжон.
Томоша айласанг, мана Эрам боғ,
Бориб кўрсанг, ҳайла болам, Кўйиқоф,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Остингга миндирдим араби отна,
Бойладим белингга кескир пўлатни,
Энди излар бўлсанг Чамбил элатни,
Кўрдинг сен сайр этиб, бу мамлакатни,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Бир неча номардга кўнгил бермагин,
Нодон билан йўлда йўлдош бўлмагин,
Сиринг айтиб аҳмоқларман юрмагин,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Ушбу дам шу, ўзга дамни дам дема,
Эрам боғни Чамбилингдан кам дема,
Қарагин, ранг-баранг гуллар очилиб,
Дурри гавҳар, жавоҳирлар сочилиб,
Томоша кўрмоққа умринг кечилиб,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Эрам боғда бордир кўп санам қизлар,
Жамолига барқ уради юлдузлар.
Ошиқлар ўйинда бир-бирин излар,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Агар турсанг, хизматингда бўлайин,
Хоҳлагин, паризод олиб берайин,
Неча қизни хизматингга солайин,
Қўнглингда борини, болам, сўрайин,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон:

Биламан, Чамбилда эркин тўрасан,
Мен биламан, сен эсингга оласан,
Бир феълинг, ҳали нодон боласан,
Чамбилни истасанг бориб келасан,
Хоҳи кетгин, хоҳи қўйгин, Авазжон.

Авазжон энасидан бу сўзни эшитиб, энасига қараб
бир сўз айтиб турибди:

Олмадайн, сўлган гулдай тарзим бор,
Жоним эна, сенга айтар арзим бор,
Қулоқ солгин, эна, сўйлар сўзим бор,
Отамнинг умиди сендан шулмиди?

Икковинг гоҳларда дарёдай тошиб,
Отам билан бир-бирингга ёнашиб,
Тор тўшакда бирга ётган талашиб,
Отамнинг умиди сендан шулмиди?

Сен кетган сўнг отам дунёдан ўтди,
Ўлиги бесоҳиб бўлиб қолибди.
Авазжон хабарчи, сизга келибди.
Отасин ўлигин маълум қилибди.

Отам ўлди, қолдим кўзимни ёшлаб,
Мозорга элтмадим отам ўлигин,
Таваккал ғорига мурдасин ташлаб,
Мен жўнадим ул энамга борай деб,
Паризод энамга хабар берай деб,
Сўнгра у эшитса гина қилар деб,
Йўлиққанда кўп ўпкалаб юрар деб,
Отам ўлди, яна сизни борар деб,
Фотиҳага хабар қилдим, энажон.
Эсимга тушганда мен ҳам муғойиб,
Ўйлаб турсам гулдай юзим сарғайиб,

Тўрам деб йиғлагин, сочингни ёйиб,
Отамнинг ўлиги билгин, бесоҳиб,
Отамнинг умиди сендан шулмиди?

Хабар берган ўглинг Аваз тўради (р),
Сен борсанг, ўлик, эгали бўб қолади,
Шу сўзимга кўнсанг қандай бўлади.
Отамнинг умиди сендан шулмиди?
Ўнгу сўл бошимда бўлгандир туман,
Фиротим остимда ўйнар, энажон,
Энди сенга тимсол айтдим бир алвон,
Менинг билан Чамбил юргин, меҳрибон.

Бунда турмай бирга-бирга борайик,
Отамнинг ўлигин бориб кўрайик,
Икковимиз йўқлаб бозор қилайик,
Сен тўрам деганда, мен отам деб,
Халойиққа сўнгра хабар берайик;
Иззат-икром билан кўмиб келайик,
Кўмиб келиб ису чироқ қилайик.

Бу сўзни эшитиб, Оға Юнус пари Авазга:— Илгаридан сенинг шундай гапинг кўп эди. Ҳазиллаб айтаётибсан десам, отанг чини билан ўлдимми?— деди. Авазхон айтди:

— Улганнинг ҳазили бўладими? Ё ўлмасига хатчак¹ олувдиларингми? Бир нафасда жони чиқди, кетди, борди-да!

Бу сўзни эчитиб, Оға Юнус пушаймон қилиб:— Тириклигида билмабмиз, розилашиб қолмабмиз, энди қандай бўлса бориб, ўлигига эга бўлиб турайик, шундай одам бейўқлов бўлиб кетмасин,— деб Авазга қараб:

— Авазжон, отанг ўлган бўлса, сенинг билан эргашиб кетаверганимиз бўлмас, беш-ўнта кўнгил етарга хабар қилайик, улар ҳам келсин, йиғилиб, фотиҳага кўпчилик бўлиб борайик,— деди.

Шунда неча шаҳарларга хат-хабар қилди. Шаҳри Шабистонга, Семинбоққа, Қундуз шаҳрига, Шаҳризар, Тарихи мамлакатларига хабар қилди.

— Авазжон, ҳар шаҳарга хабар юбордим, бу хабар билан улар келади. Фиротинг остингда, отангнинг ўлиги ҳурмати, сендай боламнинг хизмати Зангарга ўзинг бориб келгин, Зангардан Орзигулни ўзинг олиб келгин,— деб энаси Авазга тайинлаб бу сўзни айтяпти:

¹ Хатчак — тилхат.

Эрта қайтишингни қўймагин кечга,
Мен қойилман белда тилла қиличга,
Остингда юз алвон ўйнайди ҳайвон,
Эрта борсанг тезроқ қайтгин, Авазжон.

Бориб бергин Орзигулга хабарни,
Томоша қип кўриб келгин шаҳарни,
Кезиб юргин Мурғизордан кўлларни,
Қичаб ўтиб сен кўрарсан чўлларни,
Олиб қайтгин Орзигулдай дилбарни,
Энанг ҳар шаҳарга берган хабарни,
Келганда кўрарсан сатта дилбарни,
Парилар гулшани сатта зулфдорни,
Қистагин остингга минган тулпорни,
Орзигулга бориб, бергин хабарни,
Шуйтиб айтгин: «Энам сизни келсин деб,
Эрам боққа дарров ҳозир бўлсин деб,
Бизнинг билан Чамбил бориб келсин деб,
Чамбилнинг эллари қандай, билсин деб,
Эшитган, кўрмаган у ҳам, кўрсин деб,
Хаёлламай у эртароқ келсин деб.

Гул очилиб баҳорингда сўлди де,
Хон Гўрўғли менинг отам ўлди де,
Чамбилга бормоғинг лозим бўлди де,
Сизни йўқлаб энам хабар қилди де».

Шу сўзларни Орзигулга билдиргин,
Ҳарна дегин, айтганингга кўндиргин,
Ҳай дегандан Фиротингга миндиргин,
Эрта бориб тезроқ қайтгин, Авазжон.

Шулдир сенга менинг айтган паёмим,
Юракдан тарқалсин чер билан ғаминг,
Қистасанг етказар Фирот ҳайвонинг,
Энди йўлиқмасин сенинг душманинг,
Шундай бўлди, болам, сенга фармоним,
Чамбилга борганча кўпдир армонинг,
Қистагин отингни, жоним, ўғлоним,
Эрта бориб, тезроқ қайтгин, Авазжон.

Бу сўзни энасидан эшитиб Авазжон: Эна, бу йўлларда юриб кўрганим йўқ, илгари бу ерларга келганим йўқ. «Ҳар ернинг тулкисини ўзининг тозиси овлайди» деган гап бор. Мени йўлга солиб юбор. Мен бу йўлнинг узоқ-яқинини билмайман,— деди.

Энаси:— Уч кеча-кундузда бориб қайтарсан, сен келганча мен хабар қилган кишилар ҳам келиб қолар, ундан сўнг бирга-бирга Чамбил жунаймиз,— деб Аваз-ни йўлга солиб юборди. Аваз йўлда эрмак қилиб, қўшиқ айтиб кетиб бораётир:

Аваз қилди ғайратди,
Минибди тулпор отди,
Орзигулга хабарчи
Аваз шуйтиб йўл тортди.

Бедовга қамчи чотди,
Қамчиси симдай ботди,
Изгорни тўзон тутди,
Шуйтиб қичар Ғиротди.
Ур келса ўмганлатди,
Арна келса иргитди,
Қир келса қирпиллатди,
Шуйтиб Аваз йўл тортди.

Зангар элга етсам деб,
Бориб сўзни айтсам деб,
Орзигулдай дилбарни,
Дарров олиб қайтсам деб.

Бедов борар ангишлаб,
Чўлларда кокил ташлаб,
Ҳар замон суруб кетар,
Авазнинг вақтин хушлаб.

Асил тулпор сиёғи,
Гоҳ ерга тегса, гоҳ тегмас туёғи
От боради ариллаб,
Отган ўқдай зариллаб,
Шуйтиб Аваз йўл тортди,
Неча дарбанддан ошди,
Биёбон чўлга тушди,
Йўлнинг меъерин кўриб,
Энди ақли шошди.
Неча муддат йўл тортди,
Шундай бир тоққа етди.

Уч кеча-уч кундуз орадан ўтди,
Қандай тоғ эканин Аваз билмади,
Ҳеч бир нарса парвойига келмади,

Тоққа етар-етмас фурсатда,
Ғиркўк парвоз қила берди, албатта.

Ғиркўк парвоз қилди, ақли шошди,
Авазнинг кўнглига шундай ғам тушди,
Кўринг назаркарда бегнинг Ғироти
Авазни кўтариб ҳавога учди.

Аваз ўғлон хаста кўнглин хушлади,
Эгарнинг қошидан маҳкам ушлади,
Қолмади Ғиркўк отнинг тоқати,
Езилганди тўрт ярим газ қаноти,
Қамчи урмай Аваз қандай зўравор,
Ғирот бўлди булут билан баробар,
Аваз билмас, Ғирот билар муқаррар,
Бу ерда Ғиротнинг бир душмани бор.
Аваз бу ишига ҳайрон бўлади,
Ким дўст, ким душмандир нима билади,
Илгаридан юриб кўрган Ғиркўк от
Душман турган ерни билади.

Вақти замонда, Ғирот дўнан, бешли вақтинда Гўрўғ-ли миниб, бу йўлларда юриб, Зангарга ҳам бориб, анча вақт турган эди. Шу вақтинда Зангарнинг бир Тўхтамиш деган полвони бор эди. Ғазот-уруш, юриш бўлган вақтларда Гўрўғлига босим келган эди. Шунда (Ғирот) Гўрўғлига ёндашиб, бу полвонни тегиб кўр қилган эди. Шундан бери тоғнинг ўтадиган ерини калтаги билан тўбалаб, чангноқ қилиб ағанаб ётар эди. Шундан неча вақт ўтган бўлса-да, «охир бир кун қўлга тушарсан, қасосимни оларман»,— деб пойлаб ётар эди.

Отнинг келаётган дубурини бу кўр билиб, калтагини ўнғайлаб турди.

Шу қилган иши Ғиротнинг ҳам кўнглида туриб эди. Ғирот яқинлаб келгандан кейин «бунга жанашиб ўтсам калтак билан майда-майда қилиб юборади»,— деб осмонга кўтарилган эди, буни Авазхон билмас эди. Бир палла Ғирот ҳавода бораётиб пастга ташлаб кетди. Бир ғувуллаган шовур пайдо бўлди.

Аваз:— Бу нима шовур экан,— деб отнинг устидан қаради. Бир нарса айланиб, муаллақ бўлиб келаёттир. «Бу нима экан»,— деб қавосотига¹ Авазнинг ҳуши бо-

¹ Қавосотига — ҳайбатига.

шидан учди. Ғирот ерга яқин тушди, ғувуллаб Аваз-нинг бошидан ўтиб кетди. Тоғнинг тумшугида дарё бор эди, бориб дарёга тушди. Сув икки ёққа қоқ ёрилиб, яна қайтиб бирикиб оқа берди. Бу бояги кўр бўлиб ётган полвоннинг калтаги эди. Сўнгра от ер юзига тушиб аста-секин юраберди.

Отнинг дубурни йўқ бўлгандан кейин «бу осмонга кетган» деб чўтлаб отган эди. Қалтакнинг ерга тушгани маълум бўлмай, кўр одам излаб-излаб дарё бўйига келиб қолди. У дарё эканини билмай жар, зовур ерларни қараб юриб, бир зовурдан дус-дўмон бўлиб дарёга тушиб кетди. Кўрмаган Ғиротни уриб оламан деб ағдарилиб, тўнкарилиб, балиқларга овқат бўлиб кетди. Авазхон бу дарёдан ўтди. Қараса, у ёғи Зангарнинг мамлакати. Қаради, у ер-бу ерда экиш-тикиш қилиб юрган одам кўринади. Отли, тойли-таёқли, эшак, пишак минган кетиб бораётир. Аваз ҳам одамлар билан аралашиб бораверди. Одамларнинг бораётганини кўриб билди, бугун Орзигул шаҳрининг бозори экан.

Авазхон ўйланиб бораётир:— Кўрмасам, бу ерни пас-ти баландини билмасам, буларнинг тили қандай англаб етмасам. Орзигулнинг манзили, албатта белгилидир. Мен от устида унга борсам, энам келсин деб эди, деб чалқайиб турсам. Бу қандай жондор эди деб жиловимдан тутса, подшосининг олдига элтса. Агар гапириб тушунтиргали қулоқ солса, тили бизнинг тилдай бўлса, тузук. Йўқ, агар тили бошқа тил бўлса энамдан сўрамабман ҳам.

Элда ғамимни еб, баччағарнинг тилини ўрганиб бу ерга келсам бўлар эди,— деб ўйлана-ўйлана шаҳарга кирди.

Шаҳарни оралаб, аралашиб қаёққа юрарини билмай, анграйиб туриб эди, ёнига кўп қари эмас, ўрта яшар бўлиб қолган, вақтида сурхойилгардон, ёшлигида хўб келбатли, бир офатижон, ўзи замбар бел сағрили келиб, Ғиротни етти марта айланиб, отни тавоб қилиб, Авазга қараб:— Болам, сен қайдан келдинг?— деб сўраб турган экан:

Остингда бедовинг ўйнар юз алвон,
Олмос пўлат белда, эгнингда қалқон.
Хабар бергин, болам, қайдан келурсан?
Сен бўласан қайси шоҳнинг авлоди,
Минган отинг Гўрўглининг Ғироти,
Ё сенмисан Гўрўглининг зурёти,

Мамлакатинг, болам, сендан сўрайман,
Асли ўзинг қайси хоннинг авлоди?

Хаёлингда мени душман билмагин,
Ҳадик олиб ёлғон сўйлаб турмагин,
Ростин дегин, менга баён айлагин,
Хабар бергин, қўзим, қайдин келасан?

Сенга қараб қувонгандан қуламан,
Остингда отингни аниқ биламан.
Еш вақтингда кўп кун хизмат қилганман,
Мен ҳам сендан гумон қилиб тураман,
Хабар бергин, қўзим, қайдин келасан?

Кумушданди(р) қарчиғайнинг чегаси,
Олтинданди(р) кировканинг ёқаси,
Хон Гўрўғли эди отнинг эгаси.

Қозининг олдида шабгир ноиби,
Майдонда панд берар отнинг майиби,
Кўрганим йўқ, эшитаман бу ерда,
Хон Гўрўғли, бўпти Чамбил сойиби,
Хабар бер, жон болам, қайдин келасан?

Мен танидим миниб келган отингни,
Сен тортинмай менга билдир зотингни,
Мен билайин сенинг ҳам авлодингни,
Хабар бергин, болам, қайдин келасан?

Бу сўзни эшитиб, Авазхон бу аёлнинг тарзига қаради, ёмонлик чиқадигандай эмас. Кўзи тўғридай, шундай ҳам бўлса, ҳеч кимни танимайди, яхши-ёмон гапиргани ўзига дўст кўрмайди.

Бунга бирданига тўғри гапирмайин,— деб Аваз бир сўз айтиб турибди:

Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Йиғласам ҳолимга йиғлар бир неча,
Отимни сўрасанг Сангир бойвачча,
Сангирхон дер: саҳро жойдан кеп эдим,
Тоғу тошни кезган сайёд бўламан,
Сўнали кўлларни излаб келаман,
Сўна кўрсам олғир қушни соламан,
Суқсорни излаган лочин бўламан,
Тақдир тортиб бунда келиб қоламан,

Ов овладим, кўрдим неча кўлларни,
Онг излаб кезганман сувсиз чўлларни,
Онг излаган бунда овчи бўламан.
Элимдан давр олиб бир куни учдим,
Парвоз қилиб Эрам боғига тушдим,
Бу ерларга мен ҳам янги етишдим.
Узоқ юртда қолган мамлакатимни,
Қаёқдан танийсан минган отимни?
Менга теккан эранларнинг назари.
Бугун экан бу шаҳарнинг бозори,
Бу бозор устидан чиқиб қоламан.
Сотсам отимни деб ўйлаб кўраман,
Не сабабдан сен танийсан отимни?.

Бу шаҳарда отни бозор соламан,
Овчилар мингандай ҳайвон оламан,
От сотмоққа ўзим толиб бўламан.
Сендай мунглиқ бу тарзима қарадинг,
Олис йўлда Гўрўғлини сўрадинг,
Сен бу ерда бир муштипар бўласан,
Гўрўғли ким бўлар, нима биласан?
Қайдан ошно бўлдинг ундай кишига,
Лангу лаванд боролмайди қошига,
Душман тоқат қилолмайди қилган ишига,
Танҳо ўзи тайёр бир лак кишига,
Гўрўғли деб сен ҳам мендан сўрадинг,
Қандай ошно бўлдинг ундай кишига?

Бу сўзни эшитиб, аёл Авазга қараб бир сўз айтиб турар:

Ўтар дунё ўтарини ўйладинг,
Қиёмат деб ширин жонни қийнадинг,
Рост сўз туриб менга ёлғон сўзладинг,
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Кўп яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Яхшилик кўр ёмонликни кўрмагин,
Мени душман билиб кўнглинг бўлмагин,
Гўрўғлининг ўғли Аваз бўлмагин,
Танимасни сийламас-да, жон болам,
Сен ҳам билмай мени душман кўрмагин,
Ўйлаб турқинг тоза боғнинг гулисан,
Билсам Гўрўғлини жони-дилсан,
Юнусман Мисқолнинг ҳам булбулисан,
Танангга ўйлагин, болам, Авазжон,
Сўраб келсам мендай мунглиқ улисан.

Сўзламайман сенга асло ёлғонди,
Неча ой, неча йил ўтиб қолганди,
Сенинг отанг йигит вақтда бу юртга
Ғиротни ўйнатиб бунда келганди.

Сен билмайсан, от билади Авазжон,
Неча вақт оралаб бунда юрганди,
Неча кун бу ерда даврон сурганди,
Сабр сақлаб макон қилиб турганди.
Душманларнинг бошин боғдай чолганди,
Қандай душман бўлса қайтмас савашди,
Хоҳи дев, хоҳи бўлсин одамзод,
Хоҳи айёр бўлсин, хоҳи паризод,
Эшитган душманлар бу ердан қочди,
Шундай қилиб отанг ишни кўрсатди,
Неча кун мен билан қурди суҳбатди,
Бу ерлар четлик қип кўнглига урди,
Бир куни хушлашиб Ғиротга минди,
Бундан чиқиб боғи Эрамга борди,
Эрам боғда мен эшитдим ишини,
Кесган эмиш ўн лак девнинг бошини,
Ҳеч ким тоб бермайин ундай кишига,
Ўзига тобе қип боғи Эрамни,
Олиб кетди Мисқолдай бувушини,
Мисқолойни олиб Чамбилга борди,
Зарбидан ишлатди қанча девларни,
Кўрганим йўқ, эшитаман фарзандим,
Обод қилган эмиш Чамбил шаҳарни,
Отанг унда, мен бунда фарзандим,
Шу сабабдан менга иссиқ Ғиротинг,
Тортинмагин, тўғри гапир қувватим,
Менинг сўзим, болам, ҳақиқат билгин,
Шул замон, жон болам, отингни бургин,
От бозорда туриб сенга нима бор,
Сен менга ияриб бир йўлга киргин,
Менинг билан бирга уйимга юргин,
Бирор кеча сен, болам, меҳмон бўлгин,
Юриш, аҳволингни менга гапиргин.

Бу сўзни эшитиб таваккал қилди,
Ғиротини Аваз бу йўлга бурди.
Ҳозир энам бўлиб сўзлаб турибди,
Сўз сўрасам яхши жавоб берибди,
Қани, мен эргашиб энди борайин,
От яроғим ўзимдэдир, кўрайин,

Дўст-душманини аңлаб билайин,
Е ишимни ўнгладими худойим.

Шунда Авазхон бирга бориб, энасиникига қўнди. Аваз қандай бўлса ишонмай туриб эди.

Авазга яхши хизмат қилиб, унинг вақтини хушлаб. Аваз ҳам ўзининг сиру аҳволини билдириб, энасиникида ётди. Авазхон эртанига туриб айтди:

— Энам менга Орзигулни шундай деб гапирган эди, тикка бориб сўзласам қандай бўлар?— деди.

Энаси туриб айтди:

— Энанг қурсин, у сенга душман бўлиб буюрган, паризод одамга раҳм қилмайди, у сенинг етагинга юрмайди. Бизни излаб Эрам боққа келди, ўша ёқда ўлиб кетар деб сени буюрган. Шундай деб бориб гапирсанг, албатта ўртага олиб тутар, бошингни кесиб дорга тортар. Сен бир бориб, Орзигулни синаб кўргин, йўлиққудайми ё йўлиқмагудайми. Мен ҳам йўлиқиб кўраман.— деди.

Бу гап Авазга маъқул тушди. Илгари Қундуз билан Юлдузга бораётганида бир қалаңдарни ўлдириб телпагини олган эди. Телпакнинг хосияти бул эди: агар бошига кийиб ойнага қараса, кўрган одам оз бўлса, саксон бешда, бўлмаса тўқсонда деб чўтлай берар эди. Шундай мўйсафид чол бўлар эди.

Аваз бу телпакини бошига кийди. Жуда бели букрайган, қулоғи тикрайган чол бўлди. Регистонга бориб савдо қилиб ҳар турли ипаклардан олди, сақич, тишқорилардан ҳам олиб бир қутига солди. Ҳаммасини бир узун хуржунга солиб, бир-икки узун халталардан ёнбошига осиб олиб, хуржунни бир эшакнинг устига солиб, эшакни миниб, сўтани тақимлаб, растама-раста оралаб Орзигулнинг кўшкиси тарафга равона бўлди. Кўрган одамлар: «Кўп узоқ яшаган чол экан»,— деб томоша қилди.

Авазхон Орзигул кўшкисининг остига етди. Кўшкисининг остига туриб, қарчиғайдай бўйлаб қараётир, Орзигулнинг жамолини кўраётир, кўшкисининг остига аттор бўлиб қўнаётир. Сўтани ерга санчиб, хуржунни эшакдан олаётир. Хуржуннинг оғзини очиб, эшакни бойлаб, боваси бир-икки оғиз сўз айтаётир:

Келганди сотиқчи аттор,
Турли ипаклар менда бор,

Пулик, бепулга баробар,
Кўнглимдан кетсин ғубор:

Оқ ипаклар менда бор,
Ахтарган ёрим шунда бор,
Сариқ ипаклар менда бор,
Сарғайтган ёрим шунда бор,
Ипакфуруш бобонг келди,
Хўп дардингга давонг келди.

Ипак олсанг келгин қизлар,
Ошиқ бир-бирини излар,
Орзигулга хизмат қилган
Эшитдингми, сарвинозлар?
Ипак олсанг келгин қизлар.
Пулли, бепулга баробар,
Сотаман менда ихтиёр.

Бори йўқ деб кўнглинг бўлма,
Пулсизларинг кейин қолма,
Баринг бирдай бели толма,
Чортоқли чол бобонг келди,
Қани бўлса савдо энди,
Кийгани гулгун қирмизи,
Орзигулнинг кўп канизини,
Хизмат қилган бунда ўзи,
Бу сотиқчи бобонг келди.

Сенга етгай бованг тили,
Бизда бор ипакнинг гули,
Майли, бўлмаса ҳам пули.
Сақич, тишқорида мўли,
Олсанг келгин санам қизлар,
Хўп чортоқли бобонг келди.

Бошимиздан кетсин ғавго,
Қизиқ бўлсин бунда савдо,
Миндириб қайтсам бедовга,
Хаёл сурган бобонг келди.

Келсин қизлар гирдим олиб,
Хусни бир-биридан ғолиб,
Сотмоққа бу бобонг толиб,
Олсин келиб сарвинозлар,
Пулли бепулга баробар.

Зинама-зина баланд кўшида туриб, уч юз канизи Орзигулнинг хизматида бўлиб турди. Бир Мис билим деган канизи, қораширғай, танқайганроқ қиз эди, тили ҳам пича соқов тоб эди. У қизларнинг ичида эмас эди, паст кўшида эди. Аттorning сўзини эшитиб: «Пулли, бепулга баробар берар экан», — деб дунё топган тентакдай бўлиб, баланд кўшига чиқиб кетди. У ердаги қизлар айтди: «Нимага энтикиб юрибсан ўзингдан-ўзинг».

— Ишинг бўлмасин, бир нима кўрдим, бир аттор кўшкнинг остига келипти, пулли, бепулга баробар қилипти, ипак оламиз деб энтикиб юрипти.

Мис билан Орзигулга рўбарў бўлиб бир сўз айтиб турган экан:

Оҳ урсам тўкилар кўзимдан ёшим,
Сизга хизматкорди (р) бу азиз бошим,
Менга ҳамроҳ қанча ёру йўлдошим,
Сўзимга қулоқ сонг¹, жоним, бувушим.

Бу ерга келипти сотиқчи аттор,
Билдим ҳар турли ипаклари бор.
Кўзи ғуборланиб ёши тўкилган,
Оз бўлса² тўқсонда, қадди букилган.

Кўшкини остига ул бовом қўнган.
Атторлигини ёзиб сотмоғин ўйлаб,
«Кетди» деб чақирар шундай ҳай-ҳайлаб,
Ўзининг қошига эшагин бойлаб,
Одамни нимкала³ танийди кўзи,
Пулли, бепулларга сотгудай ўзи,
Уни эшитганди мендай канизи,
Жавоб беринг турли ипак олайик,
Уч юз олтмиш каниз билан борайик.
Қўл қовуштириб энди сиздан сўрайман,
Қизлар билан бирга-бирга борай ман.
Бу сўзни эшитиб Орзигул дилбар:
«Бепулларга у ерларда нима бор?
Фойда қилса сотар бова савдогар,
Майлинг, борсанг боравергин канизлар»,
Орзигулдан бу саволни сўради.
«Майлин» деб Орзигул жавоб беради.

¹ Қулоқ солинг.

² Қамида.

³ Ч а л а — ярим.

Уч юз олтмиш бирга юрган канизак,
Дувуллаб кўшкidan тушиб келади.
Бир нечаси ўйин бошлаб,
Бир нечаси кўнглин хушлаб,
Бир нечаси белин ушлаб,
Ҳар зинада қадам ташлаб,
Келаётир бу канизлар,
Бир-бирини қўлин ушлаб,
Олди паст кўшкига етди,
Бовосини ўртага опти¹
Атторнинг хуржун қулогин,
Бир нечаси титапти.

«Қани бова, кўрайик» деб,
«Айтинг, нархин, олайик» деб,
«Қимматфуруш бўлсанг бова
Орзигулга айтайик» деб.
«Жўнгроқ бўлса сенинг савдонг
Бова, олиб қайтайик» деб.

Бова атторликни бошлар,
Ипакни ўртага ташлар,
Қутини қўлига олди:
«Сақич десанг жуда мўлди(р)»,
Бунни кўриб кўп канизлар,
Бир-бир чайнар² олиб чайнар,
«Хўн барака топинг» дейди,
«Баҳосини топинг», дейди.
Пули билан ишй йўқди(р),
Сақичини ярми кетди,
Торозини қўлга олиб,
Энди бованг ипак тортди,
Қизлар сайлаб олапти,
Пули билан ҳеч иши йўқ,
Олганга тортиб берапти.
«Пулли, бепулга баробар,
Билсангиз мендаин аттор,
Ола беринг санам дилбар».

Бу сўзни эшитиб:
Бовом сотиб олиб келгандир, — деб бир неча қизлар
пул чиқариб берди: «Пулинг оз-кўп» деган гапни бова-

¹ Олибди.

² Чайнам.

дан ҳеч эшитмади қизлар. Пули бўлса ҳам бергиси келмаган, бовони анг¹ билган қизлар:— Келаберинг, боз келганда берамиз,— деди.

— Болам, майли, сенинг бўрбойингда² бўлса берасан, бермаганда уч-тўрт тол ипакни оласан, биздан нима кетади, бизнинг эшак билан хуржунимизни тортиб олмасанг бўлибди,— деб боваси ипак атторликни адо қилиб, кўп канизлар билан гаплашиб, димоғини чоғ қилиб қайтди. Қелиб энасиникида ётди. Эртанги чойни ичиб, тағи эшакни ҳайдаб кетди. Яна олиб кечагидан ҳам зиёдроқ қилиб, бугун ҳам сотиб қайтди. Энди боваси уйралди. Бугун кечагидан ҳам кўп қилиб ортиб борди. Одат бўлиб қолган қизлар бовани ўртага олиб:

— Балли бова, имон топгир, бу савдогарчилигингиздан кўп фойда қилгандирсиз? Шундай фойда қилиб, қиммат сота берсангиз, фойдангизга эшак билан хуржунни ҳам бериб қоларсиз. Бу сўзни канизлар айтиб мазах қилиб ётибди. Орзигул баланд кўшқида туриб, бу бовани ҳар кун кўриб:— Бу қизларни уюр қилиб, ўз ишидан қолдириб, сотиқчи аттор бир ерда ўтириб сотармикан, бу ер бозор эмас, ё қизларни алдаб бир намарсасини олаётирма, мени уйралиб³ бу чол дам-бадам келишида бир ҳикмат бор,— деб канизларга қараб бир сўз айтиб турибди:

Сотиқчини кўп ўртага олманглар,
Олинглар, битта ҳам пулни берманглар,
Қурсин бу чол оша уюр қилманглар,
Бу чол аттор бўлиб бунда юрипти,
Бундан бошқа боргани ер қурипти,
Сизларнинг барингни алдаб олади,
Фойда қилгани-чун бунда келади.
Устимга кийганим яшил-кўкмиди,
Бундан бошқа мазгил сенга йўқмиди?
Ҳарна бор молини талаб олинглар,
«Пул бер» деса айлантириб уринглар.
«Дод» деганда эшитманглар сўзини,
Еш тўлдириб бунда икки кўзини,
Молин талаб ҳайданг бунинг ўзини,
Бундан бўлай, қурғур, бунда келмасин,
Мундаин рўдапо уйралмасин,

¹ Ан г — ҳеч нарсани тушунмайдиган.

² Б ў р б о й и н г д а — қўнжингда.

³ Менга ўрганиб маъносига.

Кўшқининг остини расво қилмасин,
Уриб ҳайданг, бу чол бунда турмасин.
Қанизлар, бу сенга насиҳат сўзим,
Тушгани эриниб турибман ўзим.
Қурғур чолни уриб ҳайда канизим.
Не иш бўлса, қизлар, мендан сўранглар,
Хуржуни, ёини унинг қаранглар,
Ҳар нима илинса бундан олинглар,
Келганига гуноҳкор қип уринглар.
Баланд тоғнинг бошин чалгандир туман?
Атторман деб кунда келган беимон,
Ҳарна борин тортиб олиб қурғурнинг
Келганига қилиб кетсин пушаймон.

Орзигулдан сўзни қизлар эшитди,
Эшитиб бу замон қулоққа тутди,
Бовасининг гирдин¹ қизлар олибди,
Бир нечаси шўхлик қилди-да, ётди,
Бованинг хуржунин кўчага отди,
Бир нечаси келиб бовани тутди,
«Ниманг бор?»— деб буни қараб ётибди.
«Қариганда бундай қайтиб қоласан²,
Ўзга ерга бормай бунда келасан,
Билгин, бу ер Орзигулни кўшқиси,
Ёш қизларни кўп томоша қиласан,
Кет имонсиз, энди тайин ўласан».

Орзигул фармонини қизлар қилди,
Ҳар нима илинса канизлар олди,
Энди хуржун билан эшаги қолди,
«Не бўлди, болам?»— деб энди боваси
Шу замон инграниб ўрнидан турди.
Канизлар ҳайдади, бу йўлга солди,
Энди эшак билан хуржунни олиб,
Сўтасини қўлга ушлаб қабариб,
Қизларнинг кўнглида борини билиб,
Кетди боваси ҳам ўрнидан туриб.

Қайтиб манзилга бориб ётди, телпакни олиб қўйиб,
қадимги ҳусни камолига келиб турибди. Энаси туриб
айтди:— Авазжон, қандай қилдинг?

— Қандай қилганимни билмайман, андай бўлдим,

¹ Гирдин — атрофини.

² Қоласан — бундай қилиб нима қиласан.

бу жуда шер қиз экан. Унча-бунчага кўнадиган эмас.
У куни оқшом ётди. Эрта-метан Авазхон туриб айтди:

— Эна, нима қиламиз?

Энаси айтди:

— Қандай бўлса, отинг билан сен кўзга тушмай тур.
Мен бир ўзим йўлиқиб, Орзигулга гапириб кўрайин.

Орзигул ҳам буни кўп ҳурмат қилар эди.

— Мен бориб келайин,— деб эрта-метан туриб, Орзигулнинг кўшигига қараб юрди.

Орзигул:— Энам келаяпти,— деб баландда туриб, канизларини буюриб, олдига чиқиб, канизлар баландги кўшигига эргаштириб олиб чиқиб кетди. Орзигулнинг қошига етди. Орзигулойим ўрнидан туриб, қаватидан жой бериб, буюрди. Канизлар дастурхон ёзиб, ҳар турли-туманлардан тортди. Тортган таомидан еб дастурхонни йиғиб узатди. Шунда Орзигулга қараб:— Сендан бир маслаҳат сўрамоққа келдим?— деб икки оғиз сўз айтиб турибди:

Мен йиғлайман, худо дейман дод-дод,
Ой Орзигул менга бергин маслаҳат.
Давлатим бор адрас, кимхоб кийганман,
Ҳақдан келган ишга бўйним ийганман¹,
Илгаридан Гўрўғлига тийганман²,
Неча ой, неча кун даврон сурганман,
Бу элларда мен ҳам ўйнаб кулганман,
Ҳозир мен ҳам мамлакатда турганман.

Бу қилган ишларим бўлиб омона,
Бўлибди ажойиб бу йил замона,
Келмай кетди бунда Гўрўғлихона,
Қолган экан менда битта гумона.

Хон кетган сўнг ернинг юзига келди,
Худо берди бизга шундай бир улди,
Қўлингга об³ юрсанг бундайин гулди,
Гулдан зиёд сайраб турган булбулди,
Ул болам менга бир жону дилди(р),
Ҳусни ёруғ қилар қоронғу тунди.

¹ Бўйин эгиш.

² Текканман.

³ Олиб.

Шу вақти эр етиб камолга келди,
Ўғли учун энаси ҳаракат қилди.
Мамлакатда сулув кўпдир Орзигул.
Қандайин сулувни айтсам олмайди,
Паризод қизларни қабул қилмайди.
Кеча-кундуз ҳаққа фиғон этаман,
Боланинг феълига куйиб кетаман,
Куйганимдан Орзигулни олақол деб айтаман.

Орзигул деганда аччиқ қилади,
Ур ёғини бермай юрган болади,
Сени айтсам жуда ўрлаб қолади.

«Курсин Орзигули, кўзи кўк» дейди,
«Орзигулга менинг кўнглим йўқ» дейди,
«Ўзимга бир сулув қизни топ» дейди,
«Эна, менинг айтганимни бил» дейди.
«Гўрўғлидан қолган ёлғиз ул» дейди.

Бу сўзга Орзигулнинг нафси оғриб олди.— Сизнинг ўғлингизни кўрганам йўқ, қандай бўлса Гўрўғлининг ўғли ҳеч кимдан кам эмас, бировнинг даммини эмас, Гўрўғлининг ўғли бўлса, ҳар қандай иш бундан чиқади.

Кўзингизни очиб қаранг, эна, осмоннинг остида, ернинг устида мендан сулув қиз йўқ. Энди мени ҳам олиб берай десангиз, аччиғланиб қолса, Орзигулга кўнглим йўқ деса?— деди энасига.

Энаси айтди:— У ҳам сени аниқ кўрганми-кўрмаганини небилайин. «Меҳр икки кўзда» деган гап бор. Бир-бирингни ўтириш-туришда кўрганинга, биров-бировинга меҳринг тушиб, сен тегмоқчи бўлиб, у олмоқчи бўлиб қолса ҳам ажаб эмас. Шу бола мени жуда гаранг қилди. Гўрўғлининг ўғли бўлиб, уйланмай юрганини одамлар ҳам маломат қилиб, мени жуда гаранг қилиб юрибди.

Орзигулойим туриб айтди:— Мени наҳ ургани менга ҳам жуда ботиб кетди. Бугун оқшом ўғлингизни баланд кўшкига эргаштириб келинг, бир ўтириш қилайик, қанча бор экан синайик, гаплашиб кўрайик,— деб энасини жўнатди. Ишни пишириб қайтгандай бўлиб, оёғи енгиллашиб энаси Авазнинг олдига етди. Авазхон айтди:— Эна, қандай бўлди. Бўри бўлиб қайтдингми, тулки?

Энаси айтди:— Орзигулнинг қошига кечқурун бора-

сан. Бўри-тулки бўлганимни биласан. Авазга бўлган воқеани билдирди. Кун кеч бўлди. Авазхон ҳам бормоқнинг ҳаракатин қилиб, бет-қўлини ювиб, сарпойларни кийиб, ўзига пардоз бериб энаси билан жўнади. Орзигул ҳам йўлга қараб, рўмолини дам-бадам бузиб ўраб, ўзига жуда оро-торо бериб туриб эди. Булар яқинлаб боргандан хабар олиб турган қизлар кўриб, баландга, кўшикка ияртиб чиқиб кетди. Орзигул кўриб, ўрнидан туриб, тўрга ишорат қилиб, остига заррин-зарбоф кўрпачалардан солиб, ҳусни камолини кўриб, «айтгандан ҳам зиёдроқ экан» деб, тегмаса ҳам теккандай бўлиб: — Сиз Гўрўғлининг ўғли экансиз, мана, энангизни жонидили экансиз, — деб қуллуқ қилиб олтин коса, лаганларни ҳозир қилиб, тўлдириб шароб солиб, ўтириш қилмоқчи бўлиб, Гўрўғлини ўғли деб иззат қилиб, канизларга косани бермай, олтин косани қўлга олиб, аллаёр айтиб косани узатиб, Авазга бу сўзларни айтяпти:

Аслинг билдим Чамбил хони,
Бу ер Орзигул макони,
Коса ушлаб толди қўлим,
Сизга чопади кўнглим,
Шул замон косани олинг,

Маҳтал бўб турмасин ойим,
Кўшки айвон сайилгоҳим,
Ўтиришли яхши жойим,
Олинг, аллаёр-аллаёр!
Келинг, аллаёр-аллаёр!
Бўлинг, аллаёр-аллаёр!

Боғда очилган гулғунчалар,
Ҳолин билмас бир нечалар,
Кўп канизим, ойимчалар,
Чамбил хони бекбаччалар,
Гулга ярашган нимчалар,
Олинг, аллаёр-аллаёр!

Юрагимдан кетсин войим,
Қизиқ бўлсин бунда ўйин,
Қила бер қизларнинг тўйин,
Олинг, аллаёр-аллаёр!

Орзигулнинг шулдир арзи,
Чамбил элнинг добилбози,

Қоса берар сарвинози,
Уч юз олтмиш турган қизи,
Олинг, аллаёр-аллаёр!

Узатдим коса, оз тўлмас,
Ичиб бўлингда шағалмас,
Маст қилмайин ойим қўймас,
Жоним, аллаёр-аллаёр!

Сизга етгай айтган арзлар,
Адашган бир-бирин излар,
Қарнай, сурнай, нама чолиб,
Сеторни қўлига олиб,
Ўйинда бир хил канизлар,
Мазгилини обод этиб,
Авазга косани тутиб,
Ичаётир Аваз ютиб.

Кечаси саҳарга борди,
Ўйин ажаб қизиқ бўлди,
Бир неча каниз ёнбошлаб,
Маст бўлиб йиқилиб қолди,
Кетини узмай Орзигул,
Беради коса шу бугун,
Мазгилимга меҳмон бўлган,
Ўтириш мажлисин кўрган,
Шундай бўлсин, дейди, даврон,
Кетсин бу юракдан армон,
Узатдим коса қўлимдан
Олинг, аллаёр-аллаёр!

Берган шаробини ичди,
Ой Орзигулга яқин етишди,
Маст бўлайин, деди дилбар,
Ҳушидан ўзи беҳабар,
Билолмайин айтган сўзи,
Олмадай қизариб юзи,
Ўтиришда қўлин солди,
Чамбил элнинг добилбози.

Қосани Авазхон олди,
«Навбат, ойим, бизга келди,
Шароб бергансан қўлингдан,

Хабар оларман ҳолингдан».
Тўлдириб шаробни солиб

Орзигулга туга берди,
«Ичинг энди, ойм, бўйингдан
Сенга қурбон бекнинг жони».
Ичган билан маст бўлмайди,
Сир бермайди Чамбил хони.

Шундай бўлди ўлтиришлар,
Маст бўп қолди кўп бувушлар,
Коса тутиб Орзигулга
Бунинг билагидан ушлар,
Тимсол айтади Авазхон,
Бир ўлтириш бўлди даврон,
Коса беради Авазхон,
«Сен ҳам билдим пари-пайкар».
Олинг, аллаёр-аллаёр!
Жоним, аллаёр-аллаёр!

Қолмас Авазнинг тоқати,
Шулдир бу хоннинг меҳнати,
Қўлга текса паризоти,
Эсидади (р) мамлакати,
Об кетмоқ Чамбил бекзоти.

Орзигулга сўзни айтди:
«Миниб олсак бизнинг отди,
Эрам боғдан хабар кепти».
Бўлинг, аллаёр-аллаёр.
«Сизга келган мендай элчи,
Уртамизда энам совчи,
Бунда турган либосларни,
Қўнгилдаги ҳавасларни,
Қийинг, аллаёр-аллаёр!»

Юрагимдан кетсин армон,
Эрам боғда кўшки айвон,
Бўлинг, тонг отмай бу замон,
Юринг, аллаёр-аллаёр!

Маст бўлмайди қайсар Аваз,
Қизнинг ичида добилбоз
Орзигулга коса бериб,
Сира маст қилмайин қўймас..

Орзигулнинг ақлин олиб,
Аваз келди бунда ғолиб,

Бўйнига қўлини солиб,
Оқ юзидан муччи олиб,
«Юр, кетайлик Эрам юртга,
Миниб олсак бизнинг отга».
Энди тонг ҳам яқин қолди,
Авазнинг мақсади шулдир,
Орзигулнинг ҳуши кетиб,
Нима деса қабул тутиб,
Аваз ўғлон ўлтирибди,
Булар билан суҳбат этиб.

Шунда канизлар бари маст бўлиб қолди, ўртада лаган, косалар бўш қолди. Орзигул бўғини бўшаб, Авазга ўзини ташлаб, қийшайиб, ёнбошлаб бу сўзни айтаётир:

Гап эшит, бегижон, айтган сўзимдан,
Сира мени айирмагин ўзингдан,
Қайда бўлсанг мен ҳам бирга бўламан,
Сендан қолсам, хоним, тайин ўламан.
Қайга борсанг мен ҳам бирга бораман.

Сен яқинлаб берироқ келгин бегижон,
Кўнглимда борини маълум қиламан,
Қандайин бўл десанг, бунда бўламан,
Сенинг ёринг бўлиб даврон сураман.
Бир неча номардга кўнглинг бермагин,
Ёмонларга мени тенг қип юрмагин,
Тонг отгунча бу кўшқида турмагин,
Сенинг билан кетмоқ бўлди муродим,
Ҳарна қилсанг ўзингдадир ихтиёр,
Отинг бўлса олиб кел, минганинг тулпор,
Тонг отмайин бундан кетмагинг даркор.

Аваз бу сўзни эшитиб, от-асбобини шайлаб келтирмоқнинг пайида бўлди. Аваз туриб отга кетди. Орзигул, хаёли қочиб, энасига бу сўзни айтяпти:

Худойим сақлагай бандани омон,
Ҳаммадан айрилиқ савдоси ёмон,
Ўтирган жўрамни қайга юбординг,
Бу сўзимга жавоб бергин, энажон?

Бу ширин жонимга қилма жабрди(ни),
Ўғлинг кетса менинг ҳолим ёмонди(р),
Жуда менинг ақли ҳушим олади,
Мени ташлаб қайда кетиб боради?

Умид қилдим мен, қошимда турар деб,
Уйнаб-кулиб бирга даврон сурар деб,
Менинг бирлан бирга-бирга юрар деб,
Қайда борсам мени олиб борар деб.
Кўзимни бчиб кўрсам юрагим доғлаб,
Қайда борса энди борайин йўқлаб,
Эна, қолдим сенинг ўғлинг сўроқлаб?
Қаерга юбординг жони дилингди (ни),
Жоним эна, менга раҳбар бўл энди,
Нима бўлса бир яхшилик қил энди,
Қайда бўлса бориб айтиб кел энди,
Меҳрибоним, эна, сирни бил энди,
Ўғлинг билан бирга қилиб юр энди.

Кўрмасам қолмайди сабру қарорим,
Ўзимда йўқ, энажон, ихтиёрим,
Қаерларга кетди сенинг шунқоринг?

Учқур бўлсам қанотимдан қайирма,
Югрук бўлиб туёғимдан тойирма,
Бир лочин ўғлингдан мени айирма,
Қайда кетса, эна, бошла, юр энди,
Ҳаяллама, жоним, эна бўл энди.
Сен яқиндан, меҳрибоним кел энди.

Хўб ўтириш бўлди бунда аросат,
Ахир бўлиб энди тарқалди суҳбат,
Аввал сен ўғлингни қилдинг таърифат,
Кўнглим югрук мен ўғлингни қилиб ёд,

Эшит эна, Орзигулнинг сўзини,
Ҳар ким кўнгли мард билмасми ўзини,
Ташлаб кетибди у сарвинозини,
Қаёққа юбординг добилбозини?
Қайда бўлса бирга-бирга борайин,
Пастга тушиб мен хонимни қарайин,
Ҳар кимсадан сўроғини сўрайин,
Юргин, эна бирга-бирга борайин.

Бу сўзни Орзигулдан эшитиб, ўрнидан турғизиб, зар-зарбоф, кимхоб либослар кийгизиб, ароқ хаёлини олиб қочиб, нима деса айтганига кўниб, «Жони бўлса Аваз ҳам отини ростлаб келгандир»— деб энаси гумон қилиб, далага чиқиб қаради. Аваз ҳозир бўлиб турган экан. Энаси бир майин кимхобдан бўлган кўрпачани

олиб келиб отнинг устига солиб, қайтиб кўшкига бориб: «Тур, келди» — деб Орзигулни тургазиб олиб, қўлтиғидан ҳимо бериб тушириб, пастки кўшкига олиб келиб:— Қаёқда деб йўқлаётиб эдинг, мана, шу ерда экан, қўлингни бер,— деди. Қўлини узатди. Аваз от устида узангига оёғини тираб, маҳкам биллагидан ушлаб тортди. Паст бетдан кўтариб, ёри бериб ётибди. Энасини ёрдами тегиб, мастликда Орзигул ҳам отнинг белига миниб қолибди.— Эна, кўшкида ўтирибмизми?— депти. Энаси айтди:— Ҳозир ҳуши ўзида йўқ экан. Бу Фиротнинг шамоли зўр, тагин юмалаб қолмасин — деб бир пўта билан, шаҳардан чиққандан кейин ўзи ечиб оларда деб, Орзигулнинг белидан ўраб, Авазга жипслаб бойлаб:

— Хайр, болам, энди яхши бор, энангнинг хизмати шу-да,— деб икки оғиз сўз айтиб турибди:

Майдон бўлса сотар эдинг ширин жон,
Олмосингдан қуяр эдинг қизил қон,
Орзигулинг омон борсин Авазжон,
Турмай бундан Чамбил элига борсанг,
Юрт эгаси хон отангни сўрагин,
Шундай бўлди бу энангнинг хизмати.

Чамбилдаги хон отангнинг ҳурмати,
Омон-эсон боргин бегнинг фарзанди,
Бандасан, ҳамиша бўлгайсан омон,

Кейнингга мингашган шундайин жонон,
Хуш келибсан, яхши боргин Авазжон,
Ҳарна десанг айтганингга кўндирдим,
Қон бўлсин деб оқ юзини тилдирдим,
Алдаб-сулдаб Фиротингга миндирдим,
Омон-эсон боргин Чамбил юртингга.

Кейнингга мингашди, шундай гажакдор,
Малойик суратли гул юзли дилбар,
Уч юз олтмиш канизлари беҳабар,
Орзигулман мамлакатга омон бор,
То кўргунча, жоним болам, аллаёр!

Авазжон йўл билан уриб борапти. Баланд кўча, паст кўча, рост кўча, тор кўча, кенг кўча билан юриб ғира-ширада чиқиб кетаман деб дарвозага етди. Борса

дарвоза берк турибди, ҳали очилгани йўқ. Авазхон ён-ёққа қараб туриб, қўрбошини сўраб, бу сўзни айтиб турган экан:

Отимни ҳоритар тоғларнинг тоши,
Майдонда кесилар душманнинг боши,
Қиёматча бўлар марднинг саваши
Келиб дарвозангни очгин, қўрбоши.

Тўрғай чулдираб тонглар отиб келади,
Шу вақтгача дарвоза берк турами?
Каж айлаган шум фалакнинг гардиши,
Илойим қурисин подшонгнинг иши,
Маҳтал бўп турами бу келган киши,
Дарвозангни очгин, бова, қўрбоши.

Қаторга тиркалган лўкча нормисан,
Қўрмоққа бир неча интизормисан,
Маҳтал бўлиб мен сўрайман бу ерда,
Баччағар, қўрбоши, бунда бормисан?

Мени бунча мазах этиб турасан,
Аччиғлансам армон билан ўласан.
Энди билдим, кун чиққанда келасан,
Бу шаҳарда ё қўрбоши бормисан?

Ишим чиқиб бемаҳалда бораман,
Сени сўраб, кўпми бунда тураман,
Елғиз эмасман, мингашганман отимга
Топсам сени энди нобуд қиламан,
Менинг ўзим йўлдан қолиб бораман,

Олис йўлга юрадиган йўлим бор,
Безовта бўлди остимда тулпор,
Қўрбоши, келмайсан, бўлдинг гуноҳқор,
Тонг отмай эшикни очмоғинг даркор,
Шу вақтгача ётиб сенга нима бор.

Сенинг бу ишингни подшонг билмайми?
Қўрбошилар дарвозада турмайми?
Тонг отмай эшикни очиб юрмайми?
Подшонг билса сени нобуд қилмайми?

Очгин дарвозангни, бова, қўрбоши,
Кўп сўйладим қулоғингга кирмайми?

Дарвозадан келиб хабар олмайми?
Мажнунсифат ҳеч нимани билмайми?
Ҳаялламай тезроқ келсанг бўлмайми?

Қўрбошилар бу сўзларни эшитиб, биров-бировига хабар қилиб:— Бемаҳалда юрган қандай савдогар?— деяётир. Унга бирови айтади:— Ҳайдаган моли йўқ, бир хотинни миндириб юрган баччағар, дунё топган тентакдай дарвозадан ғалва қилибётир, ҳар турли сўз-ни айтаётир, ўз авонда¹ ғалва қилаётир.

Бирови туриб айтди:

— Тонг яқинлашгандир, шуйтиб мингашиб юрганди, бориб дарвозани очиб юбор, хотинини миндириб қайси гўрга борса, шу гўрга борсин. Бу дарвозадан, минг одам кириб, минг одам чиқади. Баланд-паст сўзлашиб, буни қайсиси билан гаплашиб юрасан. Бу сўзни эшитиб, ўрнидан туриб, дарвозани очмоқчи бўлиб, бу сўзларни айтиб кела берди:

Сен эрталаб тура келиб ўлдингми?
Хотин мингаштириб одам бўлдингми?
Сен баччағар ҳар дурингки сўйладинг,
Хаёлингда мени аҳмоқ билдингми?

Ўз шаънингга одамман деб юрибсан,
Бемаҳалда бир бедовни минибсан,
Гапирар гапингни тайинин билмай,
Ўз шаънингга бунча лофи урибсан?

Сен ўзингни одам чоқлаб турибсан,
Кўп бўлур дунёда сендайин сарсон,
Биз қўрбоши, шаҳаншоҳда хизматкор,
Ўз ўйингман қайтиб дейсан гуноҳкор?
Биз билан подшонинг нима иши бор,
Ҳолинг билиб турсанг бўйми² баччағар.

Вақти бўлса қўрбошилар келади,
Бемаҳал айтганинг қандай қилади?
Вақти бўлса сенга очиб беради,
Сен ҳам бир элдаги аҳмоқ болади (р),
Сендай аҳмоқ элда нима қилади?
Келганча турсанг бўлмайми, баччағар,
Ана энди келди бу қўрбошилар,

¹ Ўз ҳолича.

² Бўйми — бўлмайдим.

Очиб берай қайда¹ борсанг шунда бор,
Ўз шаънингга сен гўддайиб турипсан,
Неча сўзни менга лофи урибсан,
Бир аёл миндириб катта бўлибсан,
Ҳолинг билмай бу ерларда юрибсан.
Бу сўзларни айтиб энди қўрбоши,
Дарвозага у яқинлаб келади,
Дарвоза қулфини очиб беради.

Авазхон отнинг бошини буриб, ўз йўлига кириб, ша-
ҳардан чиқиб кетди. Бораётиб Орзигулойим кўзини
очиб:— Мен кўшқиди ўлтирибман десам, қаерда юриб-
ман?— деб Авазга қараб, икки оғиз сўз сўраётгани:

Ҳаво ёғиб ҳалқоб ерлар лойлансин,
Ҳар ерда душманнинг қўли бойлансин,
Жасадингдан мендай ойим айлансин,
Не ерларга келиб қолдик давлатли шунқор?
Юришингдан менга бергайсан хабар?
Кўнглим тиниб мен бўлайин барқарар,
Қайда қолди хизмат қилган канизлар?
Шундай бўлди менга ҳақнинг фармони,
Оҳ тортса қурийди тандан дармони,
Қолди сирли устун, кўшқи айвони.
Мен билмабман, хоним, қилар ишингни,
Бўлак юртга ғариб қилиб бошимни,
Кўрмадим оқшомги ўлтиришингни,
Хабар бергин, хоним, қайда борасан?

Миндирибсан Орзигулдай санамни,
Ўтга ёқма мендай санамни,
Мен кўрмабман розилашиб энамни.
Пушаймон қиб тўкиб кўздан ёшимни,
Мен кўрмайин қолган тенгу тўшимни,

Элда қолган қавми қариндошим,
Бирга юрган ёри жўра, дўстимни,
Хабар бер, бегижон, қайга борасан?

Менга хабар бергин исми зотингди (ни),
Қайси шаҳар сенинг мамлакатингди (р),
Мен билайин ўйнаб-ўсган юртингди (ни),
Хаёл билан мен минибман отингди (ни),
Хабар бер, бегижон, қайда борасан?

¹ Қ а й д а — қаерга.

Бу сўзни эшитиб Аваздай қайсар:
«Сенинг ҳам ўйлаган ўйларинг бекор,
От ўйнатиб Эрам боққа бораман,
Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Орзигулни олиб кел, Эрамда —
Юнус билан Мисқол энам буюрди,
Энамнинг амрини тутиб келаман,
Сени олиб Эрам боққа бораман,
Олиб бориб шул энамга бераман,
Эрам боғдан мени энам буюрган.

Кетдим деб йиғлама гулюзли дилбар,
Ҳар ерда сеникидай маконлар,
Беҳуда сен хаёлингни бўлмагин,
Кўнглинг бўлиб оғир-енгил бўлмагин».
Бу сўзни тасалли бериб Авазхон,
Жўнай берди отни қичаб бу замон,
Қулоқ соп эшитинг айтган нолага,
Ойим тегиб қолди шундай тўрага,
Аваз ўғлон Орзигулни миндириб,
Чиқиб кетди энди шундай далага.

Тоза бўлди дардимиз деб,
Юзга урар гардимиз деб,
Кеча-кундуз йўл тортади,
Ҳозир Эрам юртимиз, деб.

Тай¹ қилиб дашти даласин,
Кўрмай айрилиқ балосин,
Кўринг Чамбилнинг тўрасин,
Шабгир тортиб бораётир,
Олмоқчи элнинг қорасин,
Ҳой равшан кўзини ёшлаб,
Ғирот боради ангишлаб.

Урганда қамчи қулочлаб,
Ирғиганда яшил ташлаб,
Чўлларда кетиб боради,
Авазнинг кўнглини хушлаб,
Дубулға бошда дўнғиллаб,
Белда беллиги иркиллаб,
Чор ойна, қалқон ярқиллаб,

¹ Кезиб.

Тилла поянак урилган,
Узангиларга ширқиллаб,
Шуйтиб Авазхон йўл тортди.

От оёғи қоққан қозик,
Сағри букуш, бағри ёзиқ,
Биқинлари қиздан нозик,
Чўлларда кетиб боради.

Хонни суриб олиб қочди,
Фарқинидан кўпик қочди,
Ангар-ангар олиб қочди,
Миндирган шундай бувушди,
Энди ҳуши ўзига кеп

Бу ҳам кўзин катта очди,
Орзигул шуйтиб мингашди,
Неча марта беллашди,
Отдан тушмай йўл тортди,
Остидаги Ғироти кўзлаб тишлар,
Очказаман¹ дарбантди,
Шуйтиб Аваз йўл тортди,
Миндириб паризотди.

Чамбил юрти эсга келиб,
Ғоҳ вақтларда ғамгин бўлиб,
Янадан таваккал қилиб,
Кўнгил ғуборин кўтариб,
Аваздай номдор боради,
Чўлларда шўхлик қилади.

Қайдасан деб Орзигулга,
Худой ўнглаб келдинг қўлга
Менинг билан юрдинг бирга,
Чиқиб кетдинг узоқ йўлга,
Уйнаб-кулсак бир мазгилга,
Ишинг тушган мендай зўрга,
Шундай тегишиб кирар чўлга.

Бораётир эрдай бўлиб,
Ҳар яғрини қирдай бўлиб
Тоғда ақирган² шердай бўлиб,

¹ Очказа — чўлдаги тор йўлча.

² Ҳайқирган.

Ғиротнинг устинда кулар,
Орзигулман бирдай бўлиб,
Йўл тортади шундай қилиб,
Бир кун Эрам боққа кириб,

Қамчи урди минган тўбичоғига,
Етсам дейди Эрамнинг чорбоғига,
Баракалло Чамбилнинг қучоғига,
Орзигулдай бу дилбарни миндириб,
Хуфтон чоғда келди Эрам боғига.

Авазнинг келганини билиб, билганлари билмаганга хабар қилиб, Оға Юнус, Мисқол пари бош бўлиб, ўзга қизларни отдан тушириб олди. Неча кундан бери от устида йўл тортган, жуда беллари қотган, ерга тушиб оёғини босолмай ётган. Шунда канизлар, неча қизлар олиб кетган, кўшки, ўлтириш мазгил жойига етган. Шу кеча (Орзигул) чарчаб келиб индамай ётди. Эрта-мертан тонг отди. Дамини олиб кечагидан дадиллашиб қолибди.

Неча шаҳарларга хабар кетган эди, булар ҳам хат-хабарни эшитиб, ҳар тарафдан келяпти. Ҳаммаси келиб, қизлар йиғилиб, Орзигулни ўртага олиб, кўшки мазгил жойга бошлаб борди. Кўриб-кўришиб, эрта-мертан Аваз ҳам боғи Эрамни энди томоша қилди.

Кўрди, боғи Эрам бир ажойиб жой, ранг-баранг гуллар очилиб турибди, хўб гулистон экан.

Юнус билан Мисқолдан қирқ шаҳарга хабар кетган эди. «Гўрўғли ўлибди, Юнус, Мисқол паридан хабар келди, биздан фотиҳа лозим бўлибди. Қандай бўлса, хат келгандан сўнг бораёйик, жаҳонни сайр этиб, бир томоша қилиб келайик»,— деб шаҳардан келяпти. Лекин бу ишдан Авазни кўнгли тўлаяпти. Йиғилиб, ҳаммаси бир-бирининг сиру аҳволини сўраб, жам бўлибди. Энди Чамбил жўнамакнинг ҳаракатида бўлиб:— Бул келган меҳмонларнинг шаънига бир ўтириш қилиб, шаҳардан кейин йўлга кириб борармиз,— деб маслаҳат қилиб, ҳаммаси Чамбил бормоқчи бўлиб, Оққиз «мен ҳам бораман» деб турар, «Аваз мени олар» деб умид қилиб юри(р).

Бу ўтириш мажлисининг шаънига бир-икки сўз бўлиб тури(р):

Ойдан ғолиб париларнинг жамоли,
Бошида пир-пирлар, ловдан рўмоли,

Етилган бариси хўп баркамоли,
Йиғилиб Эрамга бариси келди.
Эрам боғи бунда барқ уриб қолди.

Бу кўшкига шундай қизлар йиғилди,
Ғижжак, балабон, нағмалар қўйди,
Бирин-бирин бошлай берди ўйинни,
Қизларнинг суҳбатин Авазхон кўрди,
У қизларнинг суҳбатида ўтирди.
Авазнинг жамоли ундан кам эмас,
Бу ўйинда ҳеч кимсадан дам емас.
Хизматида неча қизлар туради,
Ҳар замонда Орзигулга қаради,
Орзигул ҳаммадан ғолиб келади,
Авазнинг кўнглидан шу гап ўтади;
«Омон-эсон элтсам Чамбил элима,
Орзигул фақирнинг тани бўлади».
Турган қизлар бир-бириман дўст бўлиб,
Бири баланд, бир нечаси паст бўлиб,
Ҳаммасига Оға Юнус бош бўлиб,
Шу ўтириш қизиқ томоша бўлди,
Ўтиришдан барининг кўнгли тўлди,
Оқшом кеча энди саҳарга борди,
Ўтириш суҳбати бул охир бўлди.
Шу вақтда яна тағин келтирди,
Об келган таомни бу қизлар еди,
Чамбил жўнасақ деб ихтиёр қилди,
Дастурхонни даҳмазанг кўтариб олди,
Қирқ паризодлар бунда жам бўлди,
Жўнамоқни энди ихтиёр қилди,
Битта-битта каптар либос келтирди,
Бул ишларни Аваз кўриб ўтирди,
Исми ёд дуони ўқиб парилар,
Қирқ учта шул замон кўк каптар бўлди.

Аваз Фиротнинг айил-пуштанини қаттиқ тортди.
Фиротнинг устига минди. Чамбилга кетарини Фирот ҳам
билди. Тўрт ярим газ қанотини ёзиб, бу ҳам учмоққа
парвоз қилиб турди:

Шундай бўлди арзи додлар,
Қирқ учта каптар бўлиб,
Парвоз қилди паризодлар,
Кўрингиз, Фирқўкдай тулпор,
Парилар билан баробар,

Қўкда учади жонивор,
 Солиб бу замон жафолар танга,
 Аваз минган Фирқўкдаин тулпорга,
 Парилар ҳам учиб кетди осмонга,
 Қарамайди бунда баланд-пастига,
 Паризодлар ўйин қилиб бу замон,
 Гоҳда чиқиб кетар булут устига,
 Қирқ уч каптар отнинг гирдини олиб,
 Учар олис йўлларни яқин қилиб,
 Аваз бораётир Фиротни миниб.
 Қўринг назаркарда бегнинг Фироти,
 Учар қушман бунда баробар бўлиб,
 Эсига тушади Чамбил элати,
 Қичаб бораётир бекнинг фарзанди.
 «Кетганимга анча вақтлар ўтганди,
 Бег отам, йўлимга қараб ётганди,
 Етайик ул замон Чамбил элига,
 Тақдир қилди миндим отнинг белига,
 Сўз айтилмас номардларнинг шаънига,
 Отам қолиб эди қайғу ғамига».
 Шуйтиб Аваз паризодман йўл тортди,
 Бало тоққа бари бир куни етди,
 Бало тоғда қўниб маслаҳат этди.

Шунда Аваз энасига айтди:

— Эна, булар азиз меҳмон экан, шу туришда Чамбил бориб қолсак, ўйлайман, ҳеч тўғри келмайди. Қадимдай шаън-шавкат, беглик, давлат бизда йўқ. Меҳмонлар билан сиз аста-секин бора берсангиз, мен Фиротга қамчи урсам, не бўлса қичаб юрсам, сизлардан бурун Чамбилга бориб кирсам. Меҳмонлар қўнадиган бир жойи ораста сошлаб турсам.

Юнус, Мисқол ҳам:— Маъқул айтасан,— деди. Аваз:— «Шундай бориб қолсак, мабодо отамнинг бир ерда юрганини кўриб қолсак, булар қайтиб кетиб, ишни қийин қилиб қўямасин», деб шумлик ўйлаб эди.

Авазхон илгарироқ Чамбилга жўнай берди. Бу сўз-ни Аваз ўйлаб бораётир:

Қулоқ солса, менинг айтган тилма,
 Унглиниб парилар келди қўлима,
 Бориб хабар берсам Чамбил элима,
 Яшиндай бўб жўна, назари тулпор,
 Кейнимиздан етишмасин парилар,
 Бу сўзларни айтиб, Аваз зўравор,

Қичаб бораётир Чамбил тўраси,
 Кўз юбортиб Аваз ўғлон қаради,
 Ярқираб кўринди Чамбил қалъаси.
 Ҳар замон кишнайди минган тулпори,
 Само берар энди еру кўклари,
 От товуши Чамбил элга етади.
 Чамбил элда Гўрўғли номдор,
 Тўрт ярим лак бедовсивор амалдор,
 Отнинг товушини эшитди беклар,
 Қалъадан ташқари чиқди амалдор,
 Эрам боғдан қайсар Аваз келди деб,
 Фирот келди, Чамбил обод бўлди деб,
 Балли Аваз, иш кўрсатиб келди деб,
 Эрам кетган тулпор яна келди деб,
 Келаётир Авазхондай зўравор,
 Барини сардори Гўрўғли бекзод,
 Авазман Фиротни кўриб валлаамат;
 «Парвариш кардани жони танамми,
 Юрагимдан кетган доғи аламми?
 Бегихонлар, бирдан қаранг бу йўлга,
 Келаётган Авазхондай боламми?
 Худойим берганди барчага дармон,
 Кетди юрагимдан ғам билан армон,
 Алҳамдулло келаётган Авазхон,
 Эшитгин, амалдор, беглар, ноламни,
 Обод қилар мунда кулба хонамни,
 Келаётган Авазхондай боламди (р),
 Кўнглим бўлиб юз пора,
 Аваз кетиб, мунда мен ҳам овора,
 Амалдорлар бирдан қара».
 Бу сўзни шу замон Гўрўғли айтди,
 Фиротни ўйнатиб Авазхон етди,
 Авазнинг келганин бу беклар кўрди,
 Қулоч ёйиб бари олдига келди,
 Авазхонни отдан кўтариб олди,
 Фиркўк отни амалдорлар етаклаб,
 Эрамни кўрдинг деб, отга сўйларди,
 Терини қотириб отни бойлади.
 — Оҳ урганда, сўзлайдиган сўзим деб,
 Чамбилбелда кўрадиган кўзим деб,
 Гўрўғли бағрига босди бул замон —
 Омон-эсон кўрдим Аваз кўзим, — деб.

Шунда ҳар тарафдан амалдор, беклар келишиб, кўришиб, Авазхон айтди:

— Гапни сўнгроқ сўзлашамиз, ҳозир энамларни ҳам олиб келаётибман, улар учар қуш, бир дамда келиб қолиб, сизни кўриб, менинг гапим ёлғон бўлиб, қайтиб кетиб юрмасин. Сизни ўлди деб, алдаб олиб келаётибман. Қанча яхши паризод қизлар ҳам бирга фотиҳага келаётир. Энди ота, Таваккал ғорига юринг, деб Авазхон отасини Таваккал ғорига олиб бориб, Таваккал ғорига ўлик суратида чалқарма ётқизиб, устига пўстинини айқара ёпиб қўйди. Аваз отасини созлаб, Таваккал ғоридан чиқиб, ҳеч нимани кўрмагандай бўлиб, ўрдага келиб, яхши палослар солиб, созлаб турди.

Шу вақтда гуруллаб, қирқ учта қаптар — булар ҳам келиб қолди. Чамбил ўрдасига қўниб қолди. Қаптар либосини ташлаб, қадимги ҳуснига келиб, Чамбилда бир ой туққандай бўлиб қолди. Ҳамма бекларни кўриб, Гўрўғлини кўрмай, парилар дилтанг бўлиб айтди: Ҳай дариғ, тирикликда қадрини билмабмиз, ўлгани рост экан, розилашиб қолмабмиз. Авазхон, отангни ўлиги қайда? Авазхон айтди:

— Мен сизларга кетган вақтимда отамнинг ўлигини Таваккал ғорига ётқизиб, устига пўстинини ёпиб қўйиб кетиб эдим. Бирор нарса дахл қилмаса ҳали ҳам ётгандир.

— Бўлмас иш бўлибди. Энди бизни отангнинг ўлигига бошла. Энди ўлигини бозор қилайлик.

Шунда Аваз: «хўп» деб фотиҳага борган паризодлар билан энасини эргаштириб, Таваккал ғорига борди.

— Шунда, кўрқмай кира берингизлар, деб Аваз отасининг жонини тилаб, бир сўз айтиб турибди:

Қани тангрим берса, отам жонини,
Кўрса отам бундан кетган ёрини,
Қайта бошдан бунёд бўлиб дунёга,
Обод қилса, Чамбил деган шаҳрини.

Муножотим ҳаққа қабул бўлсинда,
Жаббор эгам отам жонин берсинда,
Бандам дегин, раҳм айлагин илоҳим,
Отамнинг жонини бергин, худойим.

Отам ўлди йўқлаб келди парилар,
Отингдан ўргилай, ҳақ парвардигор,
Сунъингдан оламни яратган жаббор,
Отамнинг жонини бер, парвардигор.

Бу сўзларни айтиб, Аваз кўнглини хушлади,
Кўп қизларни илгарига ўтказиб
Аваз аста ўзин кейин ташлади.

Аваз ўғлон ғор оғзини олади,
Кўп қизларни Аваз ғорга қамади.
Отасин жонини тилаб туради,
Шу замонда, кўринг, паризод қизлар —
Ўликнинг қошига яқин боради.

Фалак титрар парилар нолишига,
Ёқаси ҳўл кўздан оққан ёшига,
Садир тепиб йиғлаб Юнусман Мисқол,
Бориб қолди Гўрўглининг қошига,
Ғорлар само¹ қилар бу товушига.
Ётган бу ўликка шундай қаради,
Во тўрам, деб садир тепиб йиғлади,
Аваз худо дейди ғорнинг оғзида,
Отасининг жонин ҳақдан тилади.

Париларнинг «тўрам» деган товуши,
Хоннинг қулоғидан ўтиб боради.
Фотиҳага борган қизлар қаради.
Мисли пўстин кўзгалгандай бўлади,
Бир неча сесканиб кейин туради;
— Ўлик қимирлади, — деб ҳадик олади.
Билмагани ўз бошига йиғлади,
Юнус, Мисқол кўп муножат қилади;
«Неча вақт сен билан даврон тутдим деб,
Аҳмоқ бўлиб Эрам боққа кетдим деб,
Уларда сўзлашмай қолдим, бегижон,
Ўлигингни кўриб қонлар ютдим деб».
Бу сўзни айтиб йиғлар шу замон дилбар,
Хонни безовта қилди кўп қизлар,
Жафо тўғи бу кун жондан ўтади.
Гўрўгли бошида йиғлаб ётади.
Париларнинг «тўрам» деган товуши
Гўрўглининг қулоғидан ўтади.

Шу аснода йиғлай берди парилар;
Пўстинни кўтариб турди у шунқор,
Дувуллаб қочди бу парилар,
Қўрққанидан ўзини урар.

¹ Само — садо, акс садо.

Ғорнинг оғзин олиб турган Аваз бор,
Париларни бунда қамаб қайтарар,
Ғордан чиқолмайди ҳеч қайси қизлар,
Авазнинг жуда ҳам вақтихуш бўлар.
Менинг муножотим қабул бўлди деб,
Отамнинг жонини тангри берди деб,
Шукрилулло юртим обод бўлди деб,
Бу дунёга қайта бошдан келди деб,
Қайта бошдан яна ёрин кўрди деб.
Қулоқ солинг бундай қилган ишига,
Ҳурккан қўйдаи тўпланибди парилар,
Боролмайди Ғўрўғлининг қошига.

Ғўрўғли инграниб ўрнидан турди,
Ўлган одам қайта бошдан тирилди,
Турибди Ғўрўғли қовоғин уйиб,
Устига ёпинган пўстинни кийиб,
Ғайрати кучини билакка йиғиб.

Париларга ёмон кўзман қаради,
Париларда тобу тоқат қолмади.
Балки париларга қилди сиёсат,
Паризод қизларда қолмади тоқат,
Паризодга таъзир бермоқ бўлади,
Аччиқланиб Мисқолойга қаради,
Ўлик тирилган сўнг шундай бўлади,
Бу парилар аланглайди бу замон,
Ғўрўғлининг сиёсат-зарби ёмон,
Яқинлаб стишди энди Авазжон,
Ғуноҳидан ўтинг, дейди отажон.

Жаббор эгам берди сенинг жонингни,
Азоб берма бундан кетган ёрингни,
Обод қилгин энди кирдикорингни,
Қайтадан дунёни кўрган отамсан.

Сайр этиб неча вақт Чамбилда юрдинг,
Неча вақтлар у дунёга ҳам бординг,
Менинг муножотим билан тирилдинг,
Қайта бошдан кетган ёрингни кўрдинг,
Қайтадан ёрингни кўрган отамсан.

Омон-эсон бунда ёрингни кўрдинг,
Сен ҳам ўлиб Таваккал ғорингда қолдинг,
Ёринг билан, ота, тулпоринг келган,

Сенинг ўлганингни Эрамда билган,
Бунинг бари излаб келган қадрдон,
Қадрдон қизларни кўрган отамсан.

Қулоқ соп эшитгин айтган нолама,
Банда кўнар ҳақдан келган чорага,
Таъзир берма бунда келган паризодлара,
Аваз ўғлинг келиб тушди орага.

Сен ўлган сўнг қолдим худойга йиғлаб,
Мен жонингни олдим худодан тилаб,
Бир гап билан энам кетган ўпкалаб,
Қайтадан дунёни кўрган отамсан.

Кўнглингдан кечиргин чери губорни,
Мунглиқ бу қизларнинг қандай гуноҳи
борди (р).

Гуноҳкор қилмагин, энам ночорин,
Қайтадан дунёни кўрган отамсан,—

деб отасини кўндирди. Гўрўғли:— Мен ўлиб, неча вақт бу горда қолибман. Улик тиригимни билмай маст бўлиб ётибман. Кўзимни очиб, буларнинг чувлаб ётганини кўриб, бу нима аломат деб ҳадик олиб, шуйтиб сиёсат билан буларга назар солиб, буларнинг хаёлини қочирдим,— деб паризодларни ияртиб, Аваз, Гўрўғли ўрдага келди. Борган меҳмонларга қанча зиёфат қилиб, кўнглидан чиқарди.

Гирот якка миҳда бойловли турибди. Бир кишнади, ер-кўк само бериб, ҳар шаҳарга кетди. Гиротнинг товушини эшитиб, кетган одамлар:— Чамбилга Гирот келибди, Чамбил бўлакдан обод бўлибди,— деб кўчиб қолаётибди.

Шунда Гўрўғли Авазга қараб:

— Авазжон, энди бу келган меҳмонларга ҳам жавоб йўқ, яхши ов қилиб келдинг, иссоф қилсанг энангдан ҳам рози бўлдик. Икков эди, қирқ учта бўлиб келди. Бул ҳам худонинг бериши,— деб кўнглини хушлаб, пойтахтга чиқиб, амалдорларни йиғиб, уларнинг келганига тўй-томоша бошлаб турган экан:

Элу халққа қолмай хабар беринглар,
Катта-кичик халқни йиғиб олинглар,
Қайтадан дунёга келгандай бўлиб,
Элу халққа тўй-томоша беринглар.

Олтин отиб, олтин қобоғ оттириб,
Ўйин қилинг, карнай-сурнай торттириб,

Тўйхонага яхши уйлар ёптириб,
Кўпкари қинг, бунда улоқ чоптириб.

Яхши сўқим, неча қўйлар сўйинглар.
Беваю бечора қолмай тўйинглар,
Шундай қилиб, яхши тўйни қилинглар,
Ҳаялламай дарров ўчоқ ўйдириб,
Кечга қолмай сўқимларни сўйдириб,
Шундай қилиб, тўй бошланглар, амалдор.
Туркман халққа айтувчилар жўнади,
Иш бошида сипойилар туради,
Туркман халқи кўп йиғилиб келади,
Йиғилиб сатта бекбачча,
Бир нечасин тили гачча,
Йиғилишган сатти нарча,
Кўпкарини чопиб ётар,
Бир мингдан зиёд бойвачча,
Чортоқ қилиб ташлаб турар,
Жўсам сарка ола поча.
Бир кўпкари бўлганди анча,
Оқшом тарқаб ётар мунча,
Тўй бўп ётди қирқ кунгача.
Ушбу кунда тўйлар охир бўлганди,
Не одамлар тўйдан сарпо олганди,
Хон Гўрўғли шундай бўлиб турганди,
Юнусман Мисқолини ўзи олганди,
Даллиойни Ҳасанхонга берганди.
Орзигулни бул ҳам яхши кўрганди,
Олгин деб Авазга айтиб турганди,
Иш кўрсатган шундай жону дилига,
Орзигулни олиб берди бу замон,
Олиб келган Авазхондай улнга.
Фотиҳага борган қирқта парини,
Қирқ йигитга битта-битта беради.
Паризод қизлардан олиб йигитлар,
Авазнинг ишига қойил қолади,
Авазнинг ҳақиға дуо қилади.
Чамбилда бул ишни эшитган беклар,
Авазни кўрганда офарингдерлар,
Ғайратингдан обод бўлди бу эллар,
Сенинг ҳам бул баҳодирлик номинг бор,
Обод бўлди ғайратингдан кирдикор.
Авазнинг ишига қойил қолдилар,
Шундай қилиб, Аваз қилганди хизмат,
Энди топди бунда муроду мақсад.